

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

Menšiny a migranti v ČR - etnické konflikty s ohledem na soužití s Romy

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Vedoucí diplomové práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.**

**Vypracovala:
Bc. Lucie Procházková**

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Migranti a menšiny v ČR - etnické konflikty s ohledem na soužití s Romy“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 8. 3. 2009

.....

Bc. Lucie Procházková

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínovi Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat všem vyučujícím a všem pracovníkům Institutu mezioborových studií Brno za jejich vstřícnost při studiu, které si nesmírně vážím.

Bc. Lucie Procházková

Obsah

Úvod	2
------	---

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Situace národnostních menšin v ČR	6
1.1 Vymezení pojmu	7
1.2 Klasifikační hlediska	8
1.3 Historicko-demografické souvislosti	9
1.4 Realizace práv příslušníků národnostních menšin v ČR	11
1.5 Dílčí závěr	12
2. Legislativa vztahující se k problematice menšin v ČR a EU	13
2.1 Mezinárodní deklarace, úmluvy a evropské předpisy	13
2.2 Česká legislativa	16
2.3 Dílčí závěr	19
3. Etnické konflikty	20
3.1 Co znamená etnický	20
3.2 Soutěž o konflikt	23
3.3 Rasismus	27
3.4 Etnocentrismus a xenofobie	33
3.5 Potírání rasismu a nesnášenlivosti	35
3.6 Dílčí závěr	38
4. Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy	40
4.1 Nasvícený rasismus současnosti - rasové násilí	43
4.2 Šedá zóna rasismu budoucnosti - rasová diskriminace	45
4.3 Opatření směřující k znesnadnění rasového násilí	51
4.4 Dílčí závěr	53

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. Výchova k toleranci	55
5.1 Výchova k toleranci	56
5.2 Metodika výzkumu	59
5.3 Analýza dotazníku	61
5.4 Rozdíly mezi názory studentů středních škol a žáků základních škol	79
5.5 Dílčí závěr	81
Závěr	82
Resumé	84
Anotace	85
Seznam použité literatury	86
Seznam příloh	88

Úvod

Česká republika dlouhá léta patřila mezi země, které byly uzavřené před světem, neměli jsme zkušenosti s velkým počtem národností, které se chovají jinak, respektují jiné hodnoty, opírají se o jiné tradice, jinak komunikují a mají jiná očekávání než my – Češi. I když od změn, které nastaly v naší zemi po roce 1989, uběhlo už více než 15 let a my jsme ušli velký kus cesty novým směrem, stále se u nás objevuje strach z cizinců, strach z neznámého, strach z někoho, kdo vypadá jinak než my – xenofobie. Obavu můžeme snížit či se jí zbavit tehdy, když se o tom, koho se bojíme, dozvíme co nejvíce konkrétních informací.

V Evropské unii je volný pohyb obyvatel považován nejen za základní lidské právo. Spolu s volnou výměnou myšlenek a hodnot je svoboda pohybu vnímána také jako předpoklad dalšího hospodářského, vědeckého nebo kulturního rozvoje. Zákony, které podepisujeme ve snaze sladit náš právní řád s právním řádem EU, nás přiblíží vyspělé demokratické společnosti. Tyto zákony však požadují – mimo jiné – od českých institucí, škol i od celé veřejnosti vysokou profesionalitu v přístupu ke všem lidem, tedy i k příslušníkům menšin. Jsme si toho vědomi? Jsme na to připraveni?

Cizinci se postupně stávají součástí české společnosti. Přestože dnes potkat v Čechách cizince opravdu není nic neobvyklého, jsme nuceni si občas přiznat, že o jejich životě vlastně nic bližšího nevíme. Svůj podíl na tomto stavu mají i média.

Nakolik jsou informace v médiích dostatečné k tomu, abychom si mohli utvořit „objektivní“ názor na jev, který s otevřením hranic ČR na přelomu osmdesátých a devadesátých let velmi souvisí – tj. příchod cizinců a jejich zakotvení v naší zemi?

Nejčastějším argumentem novinářů, proč cizinci dostávají tak málo prostoru v novinových článcích, je časová tíseň (ve které novináři články píšou), omezení dané rozsahem článku se řídí jeho prodejností („mediální atraktivností“). Tzv. hluboký lidský příběh (v některých regionech zvaný „storka“) či konfliktní článek mají mnohem větší šanci na otištění než pozitivní líčení o tom, jak se „cizinec bez problémů integroval do české společnosti a jak se mu v Čechách líbí“.

Cizinci se v diskusích pozastavují nad samotným pojmenováním „cizinec“. Mnohem přijatelnější jim připadají výrazy „příchozí“ nebo „host“, které po svém vyslovení okamžitě neimplikují cizost a neznámost, a tím podezřelost nebo strach, či dokonce odpor a nenávisť. Čtenář se jen výjimečně z tisku dovídá, jaké problémy mají cizinci žijící v ČR a které procedury jim ztěžují život (a tedy tolik prosazovanou integraci do české společnosti).

V tisku chybí obrácená perspektiva – čteme, jaké problémy má česká společnost s cizinci, ale nevíme, jaké problémy mají cizinci v české společnosti.

Evidentním problémem je nedostatek vzájemné komunikace novinářů a cizinců. Novináři si často povzdechnou, že sehnat kontakty na cizince je obtížné, z pochopitelných důvodů je pro ně snazší sáhnout již po osvědčených kontaktech (většinou oficiálních úřadů). Problémem je rovněž oboustranná neinformovanost. Vědí novináři (ale i běžní občané), že při krajských úřadech pracují koordinátoři pro národnostní menšiny? Jsou seznámeni s činností komisí a výborů pro integraci cizinců v jednotlivých městech? A na druhou stranu i cizinci a jejich organizace mají ke vztahu k novinářům svůj deficit – pravděpodobně ani nemají ponětí, na kterého novináře se mohou obrátit s jakým tématem či příběhem.

Důležitou roli mohou sehrát organizace cizinců, spolky menšin a organizace zabývající se touto problematikou. Tyto organizace by měly iniciativně oslovovat novináře a pokusit se nabízet jim vhodná témata a novináři by (na oplátku) měli organizacím své požadavky upřesňovat a aktivně se ptát na vhodná témata.¹

Cílem mé práce je poukázat na problém etnických konfliktů. Práce by měla přinést základní informace, které mohou snížit napětí v praktickém životě a přispět k rozšíření pozitivního pohledu na věci a jevy s nimiž se budeme setkávat stále častěji.

Shromážděné informace pomohou vysvětlit některé jevy etnických konfliktů a budou se dát využít pro lepší porozumění druhým lidem, jak v profesním, tak i v osobním životě.

¹ Hořavová, B. Nečitelní cizinci. Praha: Multikulturní centrum, 2003, str. 7 -8

Teoreticko-metodologická část mé práce je zaměřena na etnické konflikty menšin a migrantů s Čechy, pojednám o interetnických konfliktech po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy a o jejich řešení, o kterém si myslím, že by mohlo řešit problém etnických konfliktů. Pokusím se obecněji formulovat různá řešení.

Aplikační část práce je zaměřena na výchovu k toleranci a proti rasismu. Na výzkumu chci ukázat, jaký vztah mají dnešní děti a mládež k jiným rasám a rasismu obecně, k cizincům, k Romům.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Situace národnostních menšin v ČR

Česká republika patří mezi státy, kde národnostní menšiny tvoří pouze 5% obyvatelstva. Tyto menšiny tvoří jak lidé, kteří jsou české většinové společnosti velmi podobní např. barvou kůže, jazykem a historií, tak i lidé, kteří mají jinou tradici, jinou kulturu a dokonce jiný antropologický zevnějšek. Mezi ně patří např. početná skupina Romů, ale i přicházející Arabové, Afričané a Asiaté. Tento počet se však bude pravděpodobně zvyšovat nejen rychlým demografickým přírůstkem určitých menšin, ale i faktem, že naše země je součástí otevřené Evropy, kam přichází a bude přicházet množství lidí z krajin dalekých i blízkých, v nichž nejsou pracovní příležitosti, ale mnohdy ani základní podmínky pro holý život. Dnes největší pozornost přitahuje „romské etnikum“, přestože žije ve střední Evropě již několik stovek let. Víme o něm doposud velmi málo.

Naše společnost byla velmi uzavřenou zemí, která se v posledních 50 letech problémem multikulturality a jakéhokoliv multietnického soužití nezabývala. Ve školách jsme se nic podobného neučili, zavřené hranice nám neumožnily rozšířit zkušenosti osobním kontaktem a naše masmédiá mezi své pracovníky nepřijala cizí nebo odlišné reportéry, hlasatele a herce. Nedožvěděli jsme se proto mnoho o skutečnosti, že každá národnostní či etnická skupina má vlastní historii, vlastní hodnotové vzory chování a jednání, které je velmi odlišné od naší „české normy“, a že při soužití obou může docházet k nedorozumění, nepochopení a konfliktu. Toto soužití chápeme, někdy se ho i bojíme a nežádka se snažíme odlišné a „nepřizpůsobené etnikum“ odstranit, třeba vystěhovat za hranice našeho státu. Každá skupina má však své hodnoty, které mohou život celé společnosti obohatit, a proto je důležité nejdříve se vzájemně poznat a pochopit a pak něco pozitivního pro oboustranné soužití udělat. Vyspělost většinové společnosti se pozná vztahem k menšině a kvalitou soužití s ní.²

² Šišková, T. Výchova k toleranci a proti rasismu. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, str.53

1.1 Vymezení pojmu

Pojem národnostní menšina je mnohovýznamový. Samotný termín je přitom značně frekventovaný jak v odborné literatuře, tak v publicistice i v politické praxi. V jeho rámci jsou vymezovány různé typy a kategorie etnických společenství. Proto i stávající definice pojmu národnostní menšina jsou velmi různorodé. Jedním z důvodů je skutečnost, že národnostní menšiny jako společenský jev vznikají za zvláštních okolností, často v důsledku přelomových společensko–politických událostí. Tak na území České republiky národnostní menšiny vznikly v důsledku zániku československé federace.

Národnostní menšiny se vyznačují tím, že disponují silným národním vědomím, které se opírá o historické, jazykové a kulturní tradice mateřského národa. Dichotomie vlastních postojů se pohybuje mezi identifikací se státem, v němž žijí, a současně určitou distancí od tohoto státu, jeho majoritního společenství. V mezinárodních dokumentech se proto neřídka operuje s pojmoslovím etnické, náboženské a jazykové menšiny. Jejich definování se většinou omezuje na obecné konstatování, že se jedná o skupinu osob odlišující se ve větší nebo menší míře od ostatní populace státu, vůči které je také početně menší. V tomto smyslu se často připomíná i definice F. Capotortiho, zvláštního zpravodaje při Komisi pro lidská práva OSN z roku 1951. Ta uvádí, že národnostní menšina je „skupina osob, která je na rozdíl od ostatního obyvatelstva státu početně menší, nezaujímá vedoucí postavení a její příslušníci – občané tohoto státu – vykazují v etnické, náboženském nebo jazykovém ohledu znaky, které je odlišují od ostatního obyvatelstva. Tito vykazují přinejmenším implicitně pocit sounáležitosti zaměřený na zachování vlastní kultury, vlastních tradic, vlastního náboženství nebo vlastního jazyka“.

Vymezení pojmu národnostní menšina je otevřenou otázkou a s tímto problémem se musela svým způsobem vyrovnat i národnostní politika ČR po zániku československé federace. V politickém dokumentu *Koncept přístupu vlády k otázkám národnostních menšin v České republice* (1944) vláda ČR pro účely stanovení principů své národnostní

politiky pojem národnostní menšina vztahuje na společenství osob, které splňují současně všechny tyto znaky:

- trvale žijí v ČR a jsou jejími občany,
- sdílejí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu,
- projevují společné přání být považovány za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka,
- mají dlouhodobý, pevný a trvalý vztah ke společenství, žijícímu na území ČR.

Uvedený politický dokument vlády ČR také potvrzuje, že po roce 1993 samostatná ČR přistoupila důsledně ke konceptu individuálních občanských práv i v případě příslušníků národnostních menšin.³

1.2 Klasifikační hlediska

Jako jedno z klasifikačních kritérií národnostních menšin se mnohdy uplatňuje hledisko početnosti (jejího relativního počtu). Podle toho se vymezují tři skupiny národnostních menšin:

1. společenství, které svou početností překračuje 10 % obyvatelstva ve státě,
2. společenství v rozsahu 3 – 10 % populace příslušného státu,
3. společenství nepřevyšující 3 % populace příslušného státu.

Jednotlivé národnostní menšiny se nejčastěji řadí do třetí skupiny; v demografické skladbě příslušného státu může současně vystupovat několik národnostních menšinových společenství.

Z geografického hlediska se také hovoří o kompaktně nebo disperzně usídlených národnostních menšinách, o menšinách regionálně nepočetných nebo rozptýlených v multietnickém prostředí apod. U politologů se však obecně národnostní menšiny

³ Šišková, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, str. 54 -55

vymezují jako určité skupiny osob uvnitř státního svazku, které jsou nositeli jistých znaků vlastního národa, to znamená kulturních tradic a jazyka. Charakteristickým znakem národnostních menšin je především predispozice výrazného národního vědomí a různorodá fixace na mateřský národ, s nímž je spojují historické a kulturní tradice. Z národopisného hlediska obecně za národnostní menšiny považujeme určité společenství lidí, kteří společně sdílejí etnické, kulturní a jazykové znaky, odlišné od většiny obyvatel státu a projevují společně přání být považováni za národnostní menšinu v zájmu uchování a rozvíjení vlastní identity, kulturních tradic a mateřského jazyka. V této souvislosti je příslušníky národnostních menšin kladen hlavní důraz na jazykové právo, šíření a přijímání informací v mateřském jazyku, vydávání vlastních tiskovin, právo na kulturní rozvoj a sdružování v občanských sdruženích a politických stranách nebo hnutích.⁴

1.3 Historicko – demografické souvislosti

Když po první světové válce vyšla rozsáhlejší, heuristicky podložená práce A. Boháče *Národnostní mapa Republiky československé. Podrobný popis národnostních hranic, ostrovů a menšin* (1926), byl prezentován obraz národnostních poměrů v hranicích nového čs. Státu po zániku rakousko–uherské monarchie nejen na základě výsledků sčítání lidu v roce 1921, ale také s ohledem na historické prameny a literaturu demografické povahy v 19. Století. Vznik Československé republiky byl provázen ideou národnostního státu, v němž však byly silně zastoupeny národnostní menšiny Němců, Maďarů a Poláků, které se prezentovaly vysoce vyvinutým národním vědomím. Příznivé podmínky pro život národnostních menšin byly položeny již v ústavě z roku 1920. V ústavním zákonu č. 121/1920 Sb., který uvozuje Ústavní listinu Československé republiky, byla otázka národnostních menšin řešena v duchu saintgermainské mírové smlouvy; v čl. 8 a čl. 9 pojednává o postavení československých občanů, patřících k národnostním menšinám.

⁴ Šišková, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd.. Praha: Portál, 1998, str. 55

Zatímco ČSR vznikla v roce 1918 jako stát silně národnostně heterogenní, historický vývoj po druhé světové válce přinesl zásadní změny zejména v poměru českého a německého etnika. A z hlediska národnostních poměrů ve státě nová situace vznikla opět po zániku československé federace, kdy Slováci se ocitli v postavení národnostní menšiny. Orientační ukazatel stávající demografické struktury samotného českého státu představují výsledky sčítání lidu v roce 1991. Do definitivních výsledků tohoto sčítání lidu se promítají všechny osoby žijící na území ČR, tj. také osoby, které neměly občanství ČR. Do této kategorie spadají zejména Bulhaři, Řekové, Rumuni, Rakušané či Vietnamci, jež přísluší zařadit spíše mezi malé národnostní skupiny žijící na území ČR na základě určitého právního titulu, tedy nikoli mezi národnostní menšiny v ČR. Demografický obraz českých zemí v rámci bývalé ČSR doznal nejvýraznějších změn po druhé světové válce, kdy došlo v intencích závěrů Postupimské konference (1945) k vysídlení německého obyvatelstva. Z výsledků sčítání lidu v roce 1991 vyplynulo, že respondenti v ČR uvedli příslušnost téměř k 20 národnostním menšinám, což v souhrnu demografické skladby činí 5,2 % jiného než českého etnika. V souvislosti se sčítáním lidu v roce 1991 se objevil poprvé v historii českých zemí také nový jev: přihlášení se k národnosti slezské (44 446 osob, tj. 0,4 %). Nutno však zdůraznit, že z hlediska Listiny základních práv a svobod nelze vnímat obyvatelstvo Moravy a Slezska jako národnostní menšinové společenství, jehož by se úprava menšinových práv jakkoliv dotýkala v oblasti rozvoje kultury, vzdělávání v mateřském jazyce, šíření a přijímání informací v mateřském jazyce apod.

V souvislosti s postavením národnostních menšin v našich zemích po druhé světové válce je nutno zdůraznit, že *Ústava 9. Května Československé republiky* z roku 1948 se o otázce národnostních menšin vůbec nezmiňovala. V rámci tehdejší Národní fronty bylo však na přelomu 40. a 50. Let komunistickou vládou povoleno zřídit tři národnostní organizace – pro maďarskou, polskou a ukrajinskou národnostní menšinu. Z nich v českých zemích vyvíjela činnost pouze polská národnostní organizace *Polský kulturně osvětový svaz* se sídlem v Českém Těšíně. Teprve v ústavním zákonu č. 144/1968 Sb., o postavení národností v Československé socialistické republice (tento zákon přijetím Listiny základních práv a svobod v roce 1991 Federálním shromážděním ČSFR pozbyl platnosti), byla poprvé od roku 1945 uvedena v českých zemích také německá národnost. V praxi se to bezprostředně projevilo v tom smyslu, že v rámci tehdejší Národní fronty byla založena první poválečná společenská organizace

příslušníků německé národnostní menšiny *Kulturní sdružení občanů německé národnosti* (1968). Od roku 1968 začaly tehdy působit v českých zemích dvě organizace národnostních menšin – polská a německá (obdobně působily dvě organizace na Slovensku – maďarská a ukrajinská). O jiných národnostních menšinách tehdejší vládní politika nepřipouštěla diskusi. V praxi to znamenalo, že obdobně jako v ostatních zemích socialistického tábora neměla ideologicky pojímaná otázka národnostní politiky nic společného se skutečnými potřebami a žádoucím rozvojem jednotlivých oblastí života národnostních menšin, zásadní změny v postavení národnostních menšin v našich zemích nastaly po listopadu 1989 a následně v roce 1991 přijetím Listiny základních práv a svobod, jež se také stala součástí ústavního pořádku ČR (zákon č. 2/1993 Sb., usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky).

1.4 Realizace práv příslušníků národnostních menšin v ČR

Péče o práva příslušníků menšin zahrnuje:

- vzdělávání v mateřském jazyku (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR – polské národnostní školství, slovenské národnostní školství, vzdělávací programy pro romské děti a mládež, dotační politika MŠMT ČR),
- kulturní aktivity, program uchování a rozvoje národnostních kultur (dotační politika Ministerstva kultury ČR),
- šíření a přijímání informací v mateřském jazyku (rozhlasové a televizní vysílání, vydávání periodického a neperiodického tisku).⁵

⁵ Šišková, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, str. 55 -58

1.5 Dílčí závěr

V retrospekci výsledků sčítání lidu se promítají také početně nevýznamné menšinové komunity, kterým při zpracování demografických výsledků není věnována samostatně pozornost. Kromě toho některé etnické skupiny se zase ztrácejí v souboru národnost „jiná a nezjištěná“, resp. statistika je zachycuje jen částečně, avšak jejich skutečný počet je v demografické skladbě obyvatelstva české republiky zjevně výraznější. Ty, ale navenek nevystupují manifestně v pozici národnostní menšiny. Nelze je přitom zahrnout ani do pozice migrantů.

2. Legislativa vztahující se k problematice menšin v ČR a v EU

Pojem národnostní menšina je definován podle zákona č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin. Evidence národností se u jednotlivých osob nevede – ani v občanském průkazu, ani v cestovním dokladu se neuvádí údaj o národnosti. Informace o národnosti a rasovém původu považuje zákon za citlivé informace a zacházet s takovými údaji se smí pouze na základě povolení daného zákonem nebo souhlasu dané osoby.

2.1 Mezinárodní deklarace, úmluvy a evropské předpisy

Právy menšin a jejich celkovým postavením a ochranou se zabývá několik významných mezinárodních dokumentů.

Deklarace o právech osob příslušejících k národnostním, náboženským a jazykovým menšinám (OSN, 1992)

Mezinárodní pakt o ochraně občanských a politických práv (OSN, 1966)

Mezinárodněprávní dokument přijatý Valným shromážděním OSN v roce 1966, v České republice pod č. 120/1976 Sb. V České republice je na základě článku 10 Ústavy jakožto Parlamentem ratifikovaná a vyhlášená mezinárodní smlouva bezprostředně závazný a má přednost před zákonem. Tento dokument představuje závaznou kodifikaci občanských a politických práv a svobod a kontrolních mechanismů zajišťujících jejich respektování.

Úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace (OSN, 1965)

Mezinárodní smlouva o lidských právech, která primárně zavazuje státy na mezinárodněprávní úrovni k tomu, aby v ní obsažená práva zabezpečily svými vnitrostátními zákony a případně i dalšími nelegislativními prostředky. V České republice je úmluva jakožto Parlamentem ratifikovaná a vyhlášena mezinárodní smlouva na základě článku 10 Ústavy České republiky bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Úmluva obsahuje v článku 1 definici pojmu rasová diskriminace a zavazuje signatářské státy k přijetí opatření (zčásti v úmluvě definovaných a zčásti jen obecně nastíněných v oblasti právní, společenské, výchovné a vzdělávací) k jejímu potlačování. Připouští pozitivní diskriminaci. Československo podepsalo úmluvu v r. 1966, pak byla publikována pod číslem 95/1974 Sb.

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, vyhlášena pod číslem 209/1992 Sb., zaručuje základní lidská práva (například právo na život, zákaz mučení, zákaz otroctví a nucené práce, právo na svobodu a osobní bezpečnost, svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání), mezi nimi například právo menšin jednat v úředním styku v jejich jazyce, stejně jako právo každého na tlumočnicka. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod byla podepsána v roce 1950 v Římě a v platnost vstoupila, po ratifikaci deseti státy, v září 1953. V ČR byla přijata 18. března 1992 a vyhlášena pod č. 209/1992 Sb. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je pravděpodobně nejvýznamnější mezinárodní smlouvou o lidských právech, a to zejména díky účinné soudní kontrole jejího dodržování, kterou zajišťuje Evropský soud pro lidská práva sídlící ve Štrasburku.

Charta základních práv Evropské unie

Charta je založena smlouvách Společenství, na mezinárodních úmluvách, jako je např. Evropská úmluva o lidských právech z roku 1950 nebo Evropská sociální charta z roku 1989, dále na ústavních tradicích členských států Unie a na různých deklaracích Evropského parlamentu. Charta je tematicky rozdělena do šesti sekcí týkajících se důstojnosti, svobod, rovnosti, solidarity, občanských práv a spravedlnosti. Význam Charty tkví, že vůbec poprvé byla do jednoho textu shrnuta veškerá osobní, občanská, politická, ekonomická a sociální práva a svobody. Ustanovení Charty se přímo vztahují jen na instituce a orgány Evropské unie, na členské státy pouze tehdy pokud dochází k aplikaci práva Unie.

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin (Rada Evropy, 1995)

Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin je považována za klíčový dokument v oblasti garance práv národnostních menšin. Jménem České republiky byla úmluva podepsána ve Štrasburku dne 28. 4. 1995 a pro Českou republiku vstoupila v platnost dnem 1. 4. 1998. Jakožto Parlamentem České republiky schválená mezinárodní smlouva ve smyslu článku 10 Ústavy České republiky je bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Rámcová úmluva mimo jiné stanoví, že „ochrana národnostních menšin a práv a svobod příslušníků těchto menšin tvoří nedílnou část mezinárodní ochrany lidských práv a jako taková spadá do rámce mezinárodní spolupráce“ a dále že „každý příslušník národnostní menšiny má právo svobodně si zvolit zda chce či nechce být za takového příslušníka považován, a žádná nevýhoda nesmí vzejít z této volby nebo z výkonu práv s ní spojených“.

Státy, které přijaly rámcovou úmluvu, se zavazují:

- podporovat podmínky nezbytné k ochraně a rozvíjení kultury a zajistit ochranu identity národnostních menšin, jejich jazyka, vyznání a tradic,
- přijmout vhodná opatření na ochranu osob, které mohou být vystaveny hrozbám nebo aktům diskriminace, nepřátelství nebo násilí v důsledku své etnické, kulturní, jazykové nebo náboženské identity,
- zajistit příslušníkům národnostních menšin svobodu shromažďovací, sdružovací, svobodu slova a vyznání,
- umožnit užívání menšinových jazyků v soukromí i na veřejnosti i v úředním styku, uznat právo užívat jména v menšinovém jazyku,
- zajistit podmínky pro výuku menšinových jazyků a získávání vzdělání v nich.

Evropská charta regionálních a menšinových jazyků

Tato smlouva byla uzavřena na půdě Rady Evropy v roce 1992. Nebyla Českou republikou dosud ratifikována a vyhlášena, a proto zatím nemůže působit na vnitrostátní právo, resp. není bezprostředně závazná.

Charta vychází z myšlenky, že ochrana a podpora regionálních a menšinových jazyků v různých evropských zemích a regionech představuje důležitý prvek v budování evropské společnosti založené na demokratických zásadách a kulturní rozmanitosti

v rámci národní suverenity a územní integrity. Pojem regionální a menšinové jazyky definuje jako neoficiální jazyky, odlišné od jazyků oficiálních, tradičně využívané na území daného státu jeho rodáky, kteří tvoří ve vztahu k ostatním občanům skupinu početně slabší. Zároveň garantuje zvláštní ochranu neteritoriálním jazykům, jako je například jidiš nebo romština. Při ratifikaci této smlouvy musí každý stát přesně vymezit, na které jazyky se tato smlouva vztáhne.

Obecně lze říci, že Charta podporuje státy v tom, aby přijaly opatření ve prospěch užívání těchto jazyků ve veřejném životě, v oblasti vzdělávání, justice, administrativy a veřejných služeb, médií, kulturních činností a zařízení, v sociálním a ekonomickém životě. Charta mimo jiné zavazuje smluvní státy k tomu, aby zajistily podmínky pro výuku a studium těchto jazyků, aby šířily osvětu o vzájemném respektu a porozumění mezi jednotlivými skupinami, aby podpořily kulturní a vydavatelské aktivity na podporu menšinových jazyků. Smluvní strany se také zavazují, že vyloučí jakoukoli diskriminaci a přijmou „zvláštní opatření“ na podporu rovnosti mezi mluvčími těchto jazyků a ostatní populací.⁶

2.2 Česká legislativa

Současná Ústava České republiky (čl. 10) stanoví, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. To znamená, že tyto smlouvy mají přednost před obyčejnými zákony a tyto zákony s nimi nesmějí být v rozporu. Okruh smluv, k jejichž ratifikaci je třeba souhlasu Parlamentu, je vymezen v čl. 49 Ústavy.

Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je založena na obecných ideách demokratického právního státu a byla přijata dne 9. 1. 1991 jako federální ústavní zákon. Po vzniku samostatné ČR byla Listina základních práv a svobod opět v nezměněné podobě

⁶ Budilová, L., Hirt, T. a kol. Policista v multikulturním prostředí. 1. vyd. Praha, 2005, str. 12 - 14

vyhlášena (2/1993 Sb.) a převzata do ústavního pořádku ČR (čl. 3 a čl. 112 odst. 1 Ústavy ČR – 1/1993 Sb.). Listina základních práv a svobod má právní sílu ústavního zákona.

Základní práva a svobody zaručuje Listina všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní či etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 2 odst. 1). Současně obecně stanoví, že nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod. Listina základních práv a svobod stanoví, že každý má právo svobodně rozhodovat o své národnosti a že se zakazuje jakékoli ovlivňování tohoto rozhodování a všechny způsoby nátlaku směřujícího k odnárodnění (čl. 3 odst. 2).

Mezi základní práva a svobody patří také „práva národnostních a etnických menšin“ podle hlavy třetí Listiny. Zde se výslovně uvádí, že „příslušnost ke kterékoli nebo národnostní nebo etnické menšině se zaručuje všestranný rozvoj, zejména právo společně s jinými příslušníky menšiny rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace v jejich mateřském jazyku a sdružovat se v národnostních sdruženích“ (čl. 25 odst. 1). Tato práva náleží občanům ČR, nikoli cizincům. ČR se snaží o zabezpečení práva na seberealizaci a rozvoj vlastní etnické, národnostní či kulturní identity především realizací dotační politiky vůči menšinám. Podle čl. 25 odst. 2 se občanům příslušejícím k národnostním a etnickým menšinám kromě toho též výslovně zaručuje právo na vzdělání v jejich jazyce, právo užívat jejich jazyka v úředním styku a právo účasti na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Trestní právo České republiky chrání výslovně také práva související s národností nebo příslušností k určité rase. Trestní zákon (č. 140/1961 Sb.) definuje jako trestný čin také:

- užití násilí proti skupině obyvatel nebo jednotlivci nebo vyhrožováním usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobení škody velkého rozsahu pro jejich národnost nebo její rasu (§ 196),
- veřejné hanobení některého národa, jeho jazyka nebo některé rasy (§ 198),

- veřejné podněcování k nenávisti k některému národu nebo rase nebo k omezování práv a svobod jejich příslušníků (§ 198),
- podporu a propagaci hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka (§ 260, 261 a 261a),
- omezování svobody vyznání (§ 236).

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin

Tento zákon upravuje podrobnosti požívání práv zaručených v Listině základních práv a svobod. Národnostní menšina je zde definována jako společenství občanů ČR, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a rovněž za účelem vyjádření a ochrany zájmů svého společenství, které se historicky vytvořilo. Příslušníkem národnostní menšiny je občan ČR, který se hlásí k jiné než k české společnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.

Národnostní menšina je tedy chápána subjektivisticky – členem menšiny je ten, kdo se za něj sám považuje. Zároveň potom také může být členem národnostní menšiny pouze člověk, který je státním občanem České republiky. Zákon podrobně upravuje výkon těchto práv:

- právo na sdružování příslušníků národnostní menšiny,
- právo na užívání jména a příjmení v jazyce národnostní menšiny,
- právo na vícejazyčné názvy a označení,
- právo na užívání jazyka národnostní menšiny v úředním styku a před soudy,
- právo na užívání jazyka národnostní menšiny ve věcech volebních,
- právo na vzdělávání v jazyce národnostní menšiny.⁷

⁷ Budilová, L., Hirt, T. a kol. Policista v multikulturním prostředí. 1. vyd. Praha, 2005, str. 14 -16

2.3 Dílčí závěr

Jedná se tedy ve všech případech o práva, která jsou stejně tak zaručena příslušníkům většiny, ale vzhledem k uspořádání společnosti není třeba tato jejich práva nijak zvlášť upravovat.

Důvodem pro specifické ustanovení tzv. menšinových práv je skutečnost, že kulturní, náboženská či fyzická odlišnost jde často ruku v ruce se společenským znevýhodněním či diskriminací. Občanská multikulturní společnost by však měla být schopna zajistit, aby různým jedincům navzdory jejich vzájemným odlišnostem byla umožněna rovnost příležitostí ve všech společenských sférách. K tomu může dopomoci i takový přístup občanů ČR, který bude respektovat charakter konkrétních odlišností lidí, kteří sice žijí na území ČR, avšak mnohdy zde nejsou považováni za plnohodnotné obyvatele.

3. Etnické konflikty

O etnických konfliktech se běžně dozvídáme z médií a každý asi zhruba ví, o čem je řeč. Chceme-li se jimi zabývat odborně, musíme si je nejprve definovat. Přívlastek etnický má za sebou dlouhý vývoj, zbavíme-li toto slovo historického nánosu, snáze si technicky definujeme i **etnikum**. Konflikt je pojem definovaný mnohem jednoznačněji, o to více však může mít v praxi různých podob. Ne všechny konflikty, o kterých budu pojednávat, jsou v odborných studiích označovány jako etnické, přestože s nimi mají společnou strukturu, Největší takovou skupinu tvoří konflikty označované jako rasové. Musíme si proto ujasnit, jak široce budeme spojení „etnický konflikt“ vlastně používat.

3.1 Co znamená „etnický“

Výraz **etnický** prodělal dlouhý vývoj a změny kontextu a stále v sobě nese jejich stopy. Abychom ho mohly považovat v odborném smyslu, musíme se od dobových kontextů oprostít, a to nejde bez jejich znalosti. Nejprve si proto zrekapitulujeme vývoj pojmu.

Původní smysl řeckého termínu *ethos* můžeme přeložit zhruba jako „našinci“. Odvozen byl od praindoevropského zvrtného zájmena třetí osoby *s(w)e*, znamenající totéž co české *se, si*, a používaného pravděpodobně rovněž pro označení vlastního společenství. Od zmíněného praindoevropského zájmena vznikl i řecký výraz *ethos* - „zvyk“, což upomíná na úzké sepětí mezi společenstvím a svébytnou kulturou. Původně šlo asi o skupinu příbuzensky spjatou, ale v době, kdy Řekové už žili v pravidelných kontaktech s kulturně odlišnými společenstvími a kdy máme výraz poprvé doložen, mohl asi znamenat asi totéž jako „národ“: entitu rozvinutější než kmen s autonomní politickou organizací a společenskou hierarchií, u níž se předpokládal společný původ – něco trochu ve smyslu „krev a půda“.

Zpočátku byl výraz vztahován na „řecká“ i „neřecká“ etnika, postupně však začal být stále více spojován s neřeckým – z řeckého pohledu necivilizovaným, barbarským světem, tedy zhruba ve smyslu biblického pronárod. V Septuagintě, řeckém překladu Starého zákona pořízeném ve 3. století př. n. l., je k překladu hebrejského gojim (neizraelské národy – opak vyvoleného národa) použito právě slovo ethos. Pohanské národy jsou jím označeny i v novém zákoně a šíření křesťanství tento význam upevnilo (do latiny tak byl převzat výraz ethnicus přímo jako označení pohanů). Používání pojmu ethnicus, stále v určitém smyslu vázaného na „lidi od jinud“, však postupně christianizace Evropy během středověku odsunula na okraj slovníku. Po pokřtění litevského knížete roku 1386 se ethnici stali minulostí, stejně jako biblické pronárody. Židovsko-řecká a latinsko-křesťanská společnost nám odkázaly určité vidění „sebe“ a „jiných“, které je založeno na protikladech. To platí pro lidská společenství obecně.

Pro vnímání toho, co v sobě nese výraz etnický jsou však důležité tyto protiklady:
národ - etnikum;
křesťané - pohané;
města - venkov (vyšší a nižší vrstvy);
Evropané - ostatní.

Rozvoj zámořských plaveb přinesl další konkretizaci. V Africe a Oceánii se Evropané setkali s fyzicky výrazně odlišnými lidmi, a protože Evropané až do 19. století svět kolem sebe uchopovali především prostřednictvím bible, hledali v ní předobraz pro tyto „pronárody“. Obyvatelé jiných částí světa byly pro ně v první řadě pohané, a ti fyzicky nebo kulturně nejodlišnější byli navíc oceňováni jako kulturně podřadní – jako divoši, primitivové. Od konce 18. století slábl význam domnělého dědičného hříchu, pomocí něhož bylo zdůvodňováno podmaňování obyvatel zámoří, obdobný náhled se však přenesl do kategorizace ras. Již dříve zdůrazňována kulturní nadřazenost Evropanů se začala zdůvodňovat přirozenými schopnostmi jednotlivých ras: v dobovém pohledu společenství spojených kulturou a původem, přičemž fyzický vzhled byl chápán jako doklad společenského původu. Kultura byla považována za dědičnou, určitému fyzickému typu se tedy začala přiřítat i určitá kultura a určité kultuře zase vrozená kolektivní povaha.

Novověk tedy ke vnímání pojmu **etnický** přidal další tři důležité protiklady:
vyspělý - primitivní;
rasově nadřazený - rasově méněcenný;
aktivní (státotvorný, dějnotvorný, vládnoucí) - pasivní (beznadějný, poddaný).

Hierarchický pohled na svět se odrazil i ve společenských vědách formujících se během 19. století. Jeho základem byla osa, na jejímž jednom konci stáli kulturně a mocensky nadřazení Evropané (v ještě užším smyslu obyvatelé protestantského severozápadu Evropy) a na opačném rasově odlišní, necivilizovaní divoši. Tito divoši nikdy nebyli uznáni za „národy“. Tato společnost byla označována nejčastěji jako „kmeny“. Když byl ve francouzské sociologii koncem 11. století poprvé do literatury zaveden neologismus *ethnie* (jemuž víceméně odpovídá české *etnikum*), měl označovat společnosti, mezi jehož příslušníky se pod vlivem historických okolností vyvinulo pouto vzájemné solidarity. Z něho odvozené výrazy začaly v další nové vědě, etnologii (a pozdější antropologii), nahrazovat především pojem kmen, nebo širěji kulturní skupinu, která nedosáhla státnosti. Zdedil také názorový kontext, v němž se utvářely i termíny *pohan*, *rasa* a *primitiv*, to znamená, že sloužil především k označení „primitivních“ či „archaických“ nezápadních, nebělošských, mimoevropských společností. Označoval tedy společnosti odlišné od „našeho“ vyspělého evropského, byl protipólem civilizovanosti.

V Evropě, zvláště v střední a východní, zdomácněl další pojem – etnografie. Rovněž sem se promítl kontext, který ve svých kořenech vychází ještě z duality křesťansko-pohanského vnímání světa a který s „lidovou“ kulturou spojoval primitivnost, archaičnost a neměnnost. Další odborný kontext přidala americká sociologie, jež v meziválečném období zkoumala začleňování přistěhovalců do americké společnosti. Pojem *etnický* byl zde spojován jednak s kulturními zvláštnostmi přistěhovalců, jednak s rasově odlišnými menšinami – indiány, případně černochoy. Zdomácněl tedy v této době ve významu rasové, kulturní nebo národnostní menšiny, tedy skupiny stojící mimo vlastní americkou společnost či na jejím okraji.

Etnologie jako popis mimoevropských „primitivních“ společností, etnografie jako popis „archaické“ lidové kultury a americká sociologie jako zkoumání amerikanizace přistěhovalců měly jednoho společného jmenovatele: byly založeny na pocitu, že

neexistuje shoda mezi popisujícím a popisovaným, naopak, že mezi badatelem - zástupcem civilizace - a „divochy“, mezi vzdělavcem a „lidem“, mezi bílým Američanem a přistěhovalcem existuje přirozený, „objektivní“ rozdíl. Za slovem **etnický**, se často skrýval význam „zaostalý“. I když záhy začalo také zkoumání „vlastní“, civilizované společnosti, hlavní trend zůstal zachován.

Pojem etnikum tedy svým kontextem nepatří právě k pojmům univerzálním a významově neutrálním. To nevyklučuje jeho používání, musíme se však mít na pozoru před tím, aby utvářel naše představy. Stále se udržuje například spojování etnického s neevropským či nemoderním: mnozí autoři rozlišují mezi občanským a etnickým nacionalismem (což má jistý základ), přičemž první spojují se západoevropskou, „vyspělou“ společností, utvářenou civilizovanými normami, a druhý se společností východoevropskou, „zaostalou“, formovanou „kmenovými“ principy (což už je konstrukcí vyjadřující mezi řádky strach z východu).⁸

3.2 Soutěž a konflikt

Vysvětlení pojmu konflikt je daleko méně komplikované než u pojmu etnický. Slovo je odvozeno z latinského conflictio, jež pochází ze slova con-fligo: con je předpona „s“ a fligo znamená „narážet“, „udeřit“. V podstatě tentýž význam mělo v češtině původně sloveso „prát“. Konflikt je tedy pranice, srážka někoho s někým.

Spolupráce

V sociologii se rozlišují tři základní druhy mezilidských interakcí: spolupráce, soutěž a konflikt. **Spolupráce** (co-operation) znamená, že jednotlivci, či skupiny se snaží společně dosáhnout určitého cíle nebo prosazovat společné zájmy. Přesně řečeno spolupracují, nebo to alespoň předstírají. Spolupráce je totiž založena na tom, že každý účastník má právo na podíl na zisku, ať je jeho vlastní přínos jakýkoli. V praxi to většinou znamená, že určitý počet osob nesobecky přispívá ke společnému dílu

⁸ Tesař, F. Etnické konflikty. 1.vyd. Praha: Portál, 2007. str. 15 - 18

nadprůměrně, další přispívají průměrně a zbytek se jen sobecky „veze“. To ovšem oslabuje odhodlání těch nesobeckých, a průběh spolupráce proto odráží neustálé vyrovnávání osobních přínosů. Ti, jejichž přínos je nadprůměrný (nebo ho za takový sami považují), mohou různými způsoby ostatní nutit k zapojení se do společného úsilí.

Soutěž

Čím hojnější je to, oč usilují, tím snáze aktéři spolupracují. A naopak, čím jsou tyto věci vzácnější, tím snáze se spolupráce mění v soutěž. Při **soutěži** (competition) se aktéři snaží dosáhnout téhož cíle na úkor druhých. Na rozdíl od spolupracujících je pozornost soutěžících upřena více na cíl samotný než na ostatní, ale na rozdíl od konfliktu se soutěžící nemusejí obávat jeden druhého. Hranice mezi spoluprací a soutěží však v praktickém životě není zcela ostrá. Jednotlivci nebo skupiny mohou také navzájem spolupracovat a jako koalice pak soutěžit s jinými.

V biologii, ekonomii, ale podle některých sociologů i v lidské společnosti je právě soutěž základním hybným procesem. Stojí i v pozadí formování sociální hierarchie, která je průběžným výsledkem řady jednotlivých soutěží. Soutěž nastoluje hierarchii i mezi skupinami; probíhá podle určitých pravidel platných pro všechny, jejichž dodržování stojí nad zájmy jednotlivých soutěžících. Tato pravidla neexistují automaticky, sama o sobě. Mohou být výsledkem evolučních tlaků a jejich uplatňování je nevědomým procesem. U lidí však mohou vzniknout také vědomou dohodou. Taková dohoda je většinou mnohostranná, protože má za cíl maximálně snížit rizika nejen pro soutěžící, ale pro všechny, jichž se soupeření může dotknout. Pravidla jsou udržována autoritou nebo její představou. Ani autorita neexistuje sama o sobě, ale je výrazem společného zájmu na dodržování pravidel.

Konflikt

Dodržování pravidel znamená snížení a rovnoměrné rozložení rizik. Uznávaná pravidla zaručují stabilní (odhadnutelný) průběh soutěže. V situaci, kdy nikdo nemůže své šance odhadnout zcela přesně, to znamená nejen udržování naděje na dosažení kýženého cíle, ale také možnost lépe vyhodnotit šance soupeřů. Pokud někdo z účastníků hodnotí pravidla jako omezující, vzájemné vztahy nabývají podobu

konfliktu (konflikt). Důležité je přesvědčení, že zisk z konfliktu nemůže být anulován. V tomto případě je konflikt výhodnější než soutěž. Konflikt je výrazem individuálního nebo kolektivního sobectví, protože lidé mají sklon nadřazovat prospěch svůj či vlastní skupiny prospěchu ostatních. Při konfliktu mizí společná rozhodčí autorita a touto autoritou se snaží stát jednotliví aktéři. Přestávají platit soutěžní pravidla, protože alespoň jedna strana je přestala respektovat, určitá pravidla platí i zde. Konflikt můžeme svým způsobem chápat jako nerovnou soutěž, v níž pravidla zvýhodňují některé hráče.

Při konfliktu je pozornost jednotlivců nebo skupin upřena přednostně na ostatní konkurenty, nikoli na dosažení cíle jako při soutěži. Po dobu konfliktu se cílem stává eliminace protivníka – například vyhnání, znehybnění, zranění či usmrcení jednotlivce, podřízení, vyhnání nebo zničení jiné skupiny. Teprve pak přichází na řadu vlastní cíl, o který protivníci usilovali. To označujeme jako **přímý** neboli **otevřený konflikt** (direct n. open conflict), pro jeho povahu se mu říká také násilný (violent). Meziskupinový konflikt zahrnující střetnutí ozbrojených sil bývá označován jako ozbrojený (armád). Rozlišuje se **konflikt nízké** (low-intensity conflict) a **vysoké intenzity** (high-intensity conflict), statistickou hranicí mezi nimi je číslo jeden tisíc obětí ročně. Konflikty nízké intenzity bývají povstání, guerillová válka či systematické teroristické útoky, často se používá označení small war („malá válka“). Konfliktem vysoké intenzity je organizovaný boj, válka (war), v krajním případě genocida.

Násilné etnické konflikty k sobě přirozeně poutají nejvíce pozornosti, častější jsou nicméně konflikty nepřímé. **Nepřímý** (indirect) **konflikt** vzniká, když jednotlivci či skupiny usilují o získání cíle způsobem, který brání v jeho dosažení konkurentům. Z toho je zřejmé, že základem konfliktu mohou být například společenská privilegia: určitá skupina má práva, jež druhá skupina nemá, například kasty, stavy a třídy. Pokud jsou privilegované a podřízené skupiny kombinovány s etnickými jako třeba v Estonsku po rozpadu Sovětského svazu, jde logicky o konflikt etnický.

V mezinárodních vztazích se ještě rozlišuje násilný **konflikt vnitřní** (internal, intra-state) a **vnější** (external, inter-state). Etnické konflikty dnes nejčastěji bývají konflikty vnitřními. Důvodem je to, že celý svět je rozdělen do států, které navzájem brání změnám hranic neprobíhajícím podle pravidel mezinárodního práva.

Spolupráce, soutěž a konflikt v případě etnického konfliktu

Abychom mohli porozumět mechanismu etnického konfliktu, musíme mít na paměti, že spolupráce, soutěž a konflikt jsou v případě etnického konfliktu v úzkém spojení. Aby jedna skupina mohla být s druhou v konfliktu, musí její členové navzájem spolupracovat. Významný prvek chování, na kterém spočívá spolupráce mezi lidmi je altruismus. Úzký vztah vládne i mezi soutěží a konfliktem.

Etnický konflikt se obvykle vyvíjí ze soutěže. Soutěží se o ovládnutí území, pracovní příležitosti, přístup ke vzdělání či peníze z rozpočtu, ale například také o charakter státních symbolů nebo interpretaci státních dějin v učebnicích. Jakékoli zvýhodnění určité skupiny, které naruší soutěž, staví každého jednotlivce do konfliktu s příslušníky jiné skupiny: jeho životní prostor, perspektiva či bezpečnost jsou omezeny. Poněvadž etnická soutěž i etnický konflikt jsou interakcemi skupin, není jednatel v této interakci hodnocen podle svých individuálních činů, ale jako příslušník skupiny. Zjednodušeně řečeno, jeho pozice v konfliktu je bez ohledu na jeho vůli určena etnickou příslušností.

Soutěž se může změnit v konflikt například tehdy, když jedna strana zhodnotí své šance jako nepoměrně větší, ovšem stejně tak i v případě, že soutěží vůbec nemůže dosáhnout cíle. Ke konfliktu dochází i tehdy, když se soupeří o nedostatkové zdroje, takže riziko z něj plynoucí je sice veliké, ale riziko ze ztráty zdrojů je pocíťováno jako ještě větší. To znamená, že potenciálně silným hybatelem konfliktů je strach. Někdy také náhle zmizí dosavadní rozhodčí autorita, například při rozpadu státu nebo změně režimu.

Konflikt nemusí automaticky přijít vždy. Ve hře také může být kromě přímých účastníků i řada aktérů nepřímých, kteří se brání riziku z něj plynoucímu, nebo jeho propuknutí stojí v cestě autorita zprostředkovaná, například morální zásady. Hranice mezi soutěží a konfliktem není vysloveně ostrá. I když konflikt propukne, stále může být udržován v určitých mezích vyšší autoritou, například vyšším společenstvím, nebo může mít vzhledem k možným rizikům podobu ritualizované soutěže.⁹

⁹ Tesař, F. Etnické konflikty. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 24 -28

3.3 Rasismus

Rasismus - ideologie, která představuje soubor koncepcí vycházejících ze strachu z cizího (xenofobie) a tvořící jeho ideologickou nadstavbu. Předpokládá fyzickou a duševní nerovnost lidských plemen (ras) a rozhodující vliv rasových odlišností na dějiny a kulturu lidstva. Všechny rasové teorie jsou podloženy představou, že lidstvo je původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou pak tvůrčí a jsou nositeli civilizace a pokroku, jsou určeny k vládnutí. Nižší rasy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti a je třeba je vést. Rasismus byl v průběhu historie používán jako ideologický základ pro agresivní chování, expanzi, ovládnutí a vykořisťování.

Můžeme pracovníčně rozlišovat mezi tím, co lze s jistou mírou nadsázky nazvat „měkkým“ a „tvrdým“ rasismem. „Měkký“ rasismus je spíše nevyhraněný a latentní společenský postoj (nelze pro něj použít termín jako *hanobení, podněcování, ničení* nebo *zášť*, ale lze použít *vylučování, omezování, rozlišování*). Neprojevuje se jako promyšlená a veřejně hlásaná ideologie, jejímž nositeli by byla jakákoliv organizační seskupení, např. stát, politické či společenské organizace nebo odborné instituce.

Tento postoj, který nejlépe odpovídá současné realitě v České republice, není odpovědnými subjekty (justicí, orgány činnými v trestním řízení, státními orgány, zajišťujícími zaměstnanost, sociální politiku a vzdělávání) rozeznáván jako rasismus, ale je považován spíše za důvodné výhrady proti způsobu života těch, jichž se týká (Romové, Vietnamci a další cizinci).

Zdánlivě tedy není v rozporu s principem rovných práv a občanské společnosti, k nimž se Česká republika hlásí. Protože jej obvykle v uvedené nevyhraněné a špatně rozeznatelné podobě sdílí široká veřejnost (často včetně těch, kteří jsou jeho objektem), není vnímán jako nezdravý jev, ale jako celospolečensky sdílená norma.

To, co čemu pracovníčně říkáme „tvrdý rasismus“, je agresivní podoba tohoto postoje; jeho projevy již mají podobu veřejně proklamovaných ideologií, např. Fašismu,

šovinismu, nacionalismu, apartheidu apod. Jejich nositeli jsou různá společenská a politická organizační seskupení, v krajních případech i státní orgány a instituce. Tento druh rasové nenávisti a její projevy jsou snadno rozeznatelné, a to i pro širokou veřejnost. Lze říci, že „měkcí rasisté“ často s projevy tohoto druhu rasové zášti hluboce nesouhlasí, ale tvoří těmito ideologiím nezbytnou „mlčící většinu“. Pro projevy tvrdého rasismu jsou již použitelné termíny jako *ničení, zášť, hanobení, podněcování, vyhrožování a rasové násilí* (ve smyslu fyzického násilí).

Definice právní: Vlastní termín rasismus není terminologií žádných vnitrostátně platných právních předpisů (mezinárodní smlouvy multilaterální, bilaterální, vnitrostátní zákony a vyhlášky) použit. Jednání, kterým se rasismus projevuje veřejně a které je předmětem právní regulace, je obvykle nazýváno:

- *rasová nenávist (Mezinárodní pakt OSN o občanských a politických právech);*
- *rozlišování podle rasy (Mezinárodní pakt OSN o hospodářských, sociálních a kulturních právech);*
- *veřejné hanobení národa či rasy (Trestní zákoník);*
- *podněcování k nenávisti k některému národu nebo rase (Trestní zákoník); ničení některého národa nebo rasy, genocidium (Trestní zákoník);*
- *národnostní a rasová zášť (Trestní zákoník);*
- *národnostní a rasová nesnášenlivost (Vyhláška Ministerstva spravedlnosti a výkonu vazby).*

Mezi produkty rasismu řadíme

A. Rasová diskriminace

Definice sociologická a filosofická: V obecné rovině jde o proces odlišování, vnímání rozdílů a také o výsledky tohoto procesu. Zvláštním případem je sociální diferenciacce (k ní patří také rasová diskriminace), v níž jsou popřeny normativní zásady rovnosti a stejného zacházení se všemi členy sociálního útvaru. Jedná se zejména o neoprávněné rozlišování jedinců nebo skupin na základě jejich příslušnosti k určité biologické (rasové) či sociální (profesní, politické, stratifikační či náboženské apod.) kategorii a znevýhodňování jedněch oproti druhým. Diskriminace obsahuje různé formy

nevhodného zacházení a často slouží jako proces nebo forma sociální kontroly k udržování sociální distance mezi sociálními kategoriemi nebo skupinami.

Rasová diskriminace zahrnuje dva druhy tohoto chování“ totiž diskriminaci *úmyslnou, vědomou*, a diskriminaci *úmyslnou, vědomou*, a diskriminaci *strukturální*. Obsahem prvního druhu chování je úmyslné chování, směřující k jednotlivému příslušníku diskriminované skupiny s konkrétním obsahem (např. upírání určitého zaměstnání). V druhém případě je diskriminace vlastností určitých systémů a procedur, které pak, aniž by chtěly úmyslně diskriminovat určitou handicapovanou skupinu lidí, jsou pro ni obtížně dostupné, protože nepočítají s jejími odlišnostmi a možnostmi (např. vzdělávací systém, který nebere v úvahu jazykové možnosti Romů).

Definice právní: Výraz rasová diskriminace znamená jakékoli rozlišování, vylučování, omezování nebo znevýhodňování založené na rase, barvě pleti nebo na národnostním nebo etnickém původu, jeho cílem nebo následkem je znemožnění nebo omezení uznání, užívání nebo uskutečňování lidských práv a základních svobod na základě rovnosti v politické, hospodářské, sociální, kulturní nebo kterékoliv v jiné oblasti veřejného života.

Za rasovou diskriminaci nejsou považována zvláštní opatření, učiněná výhradně pro zajištění přiměřeného rozvoje některých rasových nebo etnických skupin nebo jednotlivců, kteří potřebují takovou ochranu, jež může být nezbytná k tomu, aby jim zabezpečila rovné užívání nebo výkon lidských práv a svobod, pokud ovšem tato opatření nevedou k zachování rozdílných práv pro různé rasové skupiny a pokud nezůstanou v platnosti po dosažení cílů, pro které byla přijata. *(Tato právní definice je obsažena v Mezinárodní úmluvě OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace č. 95/1974 Sb. Čl. 1, 2. Protože mezinárodní úmluvy jsou v České republice postaveny svojí právní silou nad zákon – viz. Ústava České republiky, čl. 10 – je tato definice platná pro všechny vnitrostátní právní předpisy).*

B. Rasové násilí

Pod tímto termínem rozumíme násilné chování (ve smyslu fyzického násilí) s rasovým motivem, jehož objektem je neindividualizovaný příslušník rasově odlišné skupiny. V případě rasového násilí je podstatné, že „oběť nemá tvář“, útočník napadá

odlišnou rasu a konkrétní oběť je kýmkoliv z této skupiny zaměnitelná. Do této kategorie patří celá škála násilného chování vymezená jako *zabití, ublížení na zdraví, způsobení škody velkého rozsahu, užití různých druhů násilí, genocidium, pogromy* apod. Co přiřazuje tyto druhy obecně existujícího násilného chování pod množinu rasového násilí, je přítomnost rasového motivu.

Definice právní: Pro akty rasového násilí zákon užívá termíny:

- *úmyslné ublížení na zdraví na někom pro jeho národnost či rasu;*
- *způsobení těžké újmy na zdraví na někom pro jeho národnost či rasu;*
- *zničení úplně nebo částečně některé národní, etnické nebo rasové skupiny;*
- *způsobení škody velkého rozsahu někomu pro jeho národnost či rasu.*

(Trestní zákoník č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů)¹⁰

Rasová diskriminace - současný stav, možnost ochrany

Diskriminace, včetně diskriminace rasové, není v současné době státem příliš sledovaným jevem, a to i navzdory faktu, že téměř jistě k tomuto jednání dochází na trhu práce, v oblasti poskytování služeb a pravděpodobně i v oblasti vzdělávání. Společnost zatím rasovou diskriminací správně nerozeznává a diskriminační chování je zaměňováno např. za projev svobody podnikatele či za zcela legitimní zevšeobecnění špatných zkušeností s jednotlivci (jde např. o veřejně deklarované nepřijímání Romů do zaměstnání, rasově odůvodněný zákaz vstupu do restaurací a veřejných prostor apod.).

Jako zvláštní a obecně přijímané odůvodnění faktické rasové diskriminace je zejména v případech diskriminace strukturální používáno tvrzení „o rovnosti všech“, přičemž je chápáno ve smyslu „všichni jsou stejní“. Kdo se odlišuje od většiny, je slabší nebo handicapovaný různými okolnostmi svého života a patří do skupin, které nebudí soucit (což jsou rasově odlišní, ale také migranti), je veřejným míněním ohodnocen: „Nechce se změnit, takže naše chování k němu je jeho vina a jeho problém.“

¹⁰ Šišková, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1988, str. 13 -15

Poněkud se v posledních letech změnil postoj (díky postoji médií) k vylučování Romů z veřejných prostor. Pozvolna se proměňuje názor veřejnosti na diskriminaci tohoto druhu.

Naprosto však se nic neděje v případech diskriminace na trhu práce, i když samotní představitelé Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky ústně potvrzují, že diskriminace v oblasti zaměstnanosti je frekventovaným jevem (např. oficiální seznamy volných pracovních míst mívají protiřimskou doložku, tj. označení, že Romy konkrétní zaměstnavatel nepřijímá). Zákon neukládá žádnému určitému státnímu orgánu povinnost se těmito jevy zabývat.

Diskriminace v oblasti školství je zatím zcela neprozkoumaná. Lze však předpokládat, že systém státního i soukromého školství strukturální diskriminaci rozhodně nevylučuje. Konkrétní případy přeřazování romských dětí do zvláštních škol, chování některých učitelů k rasově odlišným dětem, vyšetřování pedagogicko-psychologických poraden nasvědčují k tomu, že v této oblasti diskriminace, zatím neidentifikovaná, probíhá.

Obrana proti diskriminaci je obtížným problémem a je mnohem nesnadnější než je tomu v případě **rasového násilí**. Platné zákony sice diskriminaci zakazují, ale vesměs nedávají k dispozici sankci, kterou by bylo možné uplatnit, pokud k diskriminaci prokazatelně dojde. Kromě toho nedeklarují státní zájem a intervenci v této oblasti a nesvěřují žádnému určitému státnímu orgánu povinnost šetřit a trestat akty rasové diskriminace, a to ani tehdy, dojde-li k nim chování státní administrativy.

Obrana proti diskriminaci je pouze soukromým problémem oběti a právním prostředkům zůstává pouze žaloba u příslušného soudu v rámci soukromoprávního sporu poškozeného. Podle názoru Ministerstva spravedlnosti České republiky lze pro vedení takových sporů použít ustanovení Listiny základních práv a svobod, konkrétně čl. 36:

- 1. Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.*
- 2. Kdo tvrdí, že byl na svých právech zkrácen rozhodnutím orgánů veřejné správy, může se obrátit na soud, aby přezkoumal zákonnost takového rozhodnutí,*

nestanoví-li zákon jinak. Z pravomoci soudu však nesmí být vyloučeno přezkoumávání rozhodnutí týkající se základních práv a svobod podle Listiny.

- 3. Každý má právo na náhradu škody způsobené mu nezákonným rozhodnutím soudu, jiného státního orgánu či orgánu veřejné zprávy nebo nesprávným úředním postupem.*

Podle názoru ministerstva spravedlnosti je možné využít i Občanského zákoníku v případě žaloby na ochranu osobnosti. Kromě toho je možné (potvrzené stanoviskem ministerstva spravedlnosti) vzít jako základ žaloby z mezinárodních úmluv, protože podle Ústavy České republiky, čl. 10:

Ratifikované a vyhlášené smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem.

Pokud soud nedojde ke správnému rozhodnutí, může se žalující strana ve lhůtě 60 dní od nabytí právní moci rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon poskytuje obrátit s ústavní stížností na Ústavní soud (Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, § 74).

Tyto právní prostředky jsou extrémně slabé, o čemž svědčí i to, že pravděpodobně nedochází k žádnému podání občanskoprávních žalob pro diskriminaci. Dokonce i tyto uvedené právní úpravy mohou být v určitém expanzivním výkladu považovány za diskriminační, protože nezajišťují ústavně zaručená rovná práva na soudní ochranu. Totiž ti, kteří bývají obětí diskriminace, patří již svojí menšinovostí, sociálním postavením nebo jiným handicapem mezi velmi slabé, a proto většinou vyloučené, aby dosáhli svého práva uvedeným způsobem, neboť je mimořádně pracný, složitý, nezvyklý a finančně náročný.

V případech diskriminace, a to nejen rasové, by měl tuto povinnost ochrany převzít ze zákona stát a jeho instituce. Nelze spoléhat pouze na zákonné povinnosti státních zástupců, protože diskriminace nemívá vzhledem ke stupni společenské nebezpečnosti většinou povahu trestného činu. Svým charakterem jde spíš o přestupky či nedovolené jednání a měl by jej výslovně sledovat a řešit zákonem určený státní orgán. S ohledem na výše uvedené existuje pouze v jediné výjimce, již je Česká obchodní inspekce, která

má povinnost řešit případy diskriminace podle zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele.

Současný stav postihování rasového násilí je na tom podstatně lépe. Kromě snazší rozeznatelnosti a možnosti přímočařejšího postupu státní moci se totiž tento druh násilí např. neopírá o tak zřetelný souhlas veřejnosti, jako je tomu u rasové diskriminace. Jeho množící se projevy si vynutily razantnější postup ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti.

Z evidencí vyplývá, že pachatelé rasového násilí jsou většinou mladí lidé (věk 16 až 20 let), obvykle ještě netrestaní a z nezávadných rodin. Jde většinou o učně, ale také o středoškoláky. Rasově motivovaná trestná činnost nebývá připravovaná, ale je páchána spontánně, ve skupině a většinou pod vlivem alkoholu. Příslušnost pachatelů k hnutí skinheads je obvykle velmi vágní, jde spíše o sympatizanty, přičemž obvykle mají jen mlhavé tušení o příslušných ideologiích.

Vhodné je orientovat se na oblast prevence. Oblast prevence je však velmi těžké ovlivnit z pozic státní moci (jde o formování společenských postojů kulturou, médií, uměním, výchovou v rodině). Jediná oblast, která je pod vlivem státu, je oblast vzdělávání a školní výchovy. Je třeba konstatovat, že v této oblasti neudělal stát dosud skoro nic.¹¹

3.4 Etnocentrismus a xenofobie

Etnocentrismus (ethnocentrism) lze definovat poměrně jednoduše. Jde o vědomé nebo nevědomé přesvědčení, že vlastní kultura, komunita, či rasa je nadřazená, spojené s tendencí neuvědomovat si předpojatost v tom obsaženou. Připomeňme si znovu, že určující složkou ve vývoji kontextu slova etnický byla nadřazenost. Příslušníci každého etnika se nemusejí cítit zrovna nejlepšími ze všech, ale pravidelně se cítí být lepší než někdo jiný, s nímž se srovnávají. Těžko bychom hledali etnikum, jehož příslušníci se

¹¹ Šišková, T. Výchova proti toleranci a proti rasismu. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, str. 23 - 26

považují za nejhorší ze všech. K přesvědčení, že důsledná a vše prostupující tendence vidět svou sociální skupinu jako lepší než ostatní je všeobecně rozšířená.

Etnocentrismus je, jak se zdá, jevem natolik rozšířeným, že bychom mohli rozšířit kritérium solidarity ve Smithově definici etnika třeba takto: „Etnikum charakterizuje solidarita směrem dovnitř, přirozeně spojená s averzí směrem navenek.“ Snadnost, s níž si etnocentrismus osvojujeme, a obtížnost, s níž mu odvykáme, naznačuje, že jde o evoluční dědictví. Má pravděpodobně jednoduché evoluční vysvětlení: slouží jako psychologický mechanismus k rozlišení mezi „my“ a „oni“. V etnocentrismu se pravděpodobně odráží vědomí příbuzenství, ovšem transformované do kulturní příbuznosti.

Xenofobie (xenophobia) patří k pojmům, které jsou často používány, ale zřídka definovány. Obecná shoda, asi panuje v tom, že jde o negativní postoj vůči jiným, skutečně nebo domněle odlišným lidem, spojený s nedůvěrou, strachem, pocitem ohrožení plynoucím z vědomí jejich existence či přítomnosti, a často agresivním chováním vůči nim (jde o složeninu z řeckého xenos, cizinec, a phobos, strach).

Definice sociologická a filosofická: Strach z toho, kdo přichází z ciziny, z cizího prostředí, mimo vlastní sociální útvar. Xenofobie je spojena s velmi silným heterostereotypem (způsob posuzování jiných na základě tradice své etnické či národnostní skupiny), a tím i autostereotypem (způsob posuzování své vlastní etnické či národnostní skupiny).

Xenofobie je základem různých nenávistných ideologií, jako je rasismus, šovinismus, nacionalismus, fašismus apod. Je také nejnižší položenou základnou problémů minorit a jejich napětí vůči většinové společnosti, pramení z ní pronásledování cizinců a stojí v pozadí vytváření segregovaných území. Xenofobie vzrůstá, když se sociální útvary ocitají, v sociální, ekonomické či politické krizi nebo kritické či nesrozumitelné situaci - situaci velkých změn. Cizí, tudíž subjektivně prožívané jako nebezpečné, se stává obětním beránkem jakožto „snadno definovatelný“ původce nesnází.

Definice právní existuje, protože xenofobie není jevem, jež by mohlo či mělo regulovat právo - jde o soukromý a svobodný pocit či postoj. Nejde o ideologii.

V žádném vnitrostátním právním předpisu, ale ani mezinárodní smlouvě se tento termín neobjevuje. Teprve aktivní chování, jemuž je xenofobie prvotním základem, je předmětem právních úprav.¹²

3.5 Potírání rasismu a nesnášenlivosti

Vymýcení všech forem rasové diskriminace je pro demokratickou společnost naprosto nezbytné. Většina členských zemí zakotvila do svých ústav ustanovení zakazující **rasovou diskriminaci**, avšak pouze omezený počet zemí podpořil tuto ochranu zavedením atidiskriminačních zákonů. Jsou podnikány četné iniciativy, zaměřené na prosazování snášenlivosti a boj s **rasismem** na místní, regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Přetrvávání rasové diskriminace v evropské společnosti - ať ve městech, či na vesnicích i mezi skupinami imigrantů a příslušníků menšin - volá po neustálé vládní i nevládní angažovanosti na všech úrovních.

Rasovou a etnickou diskriminaci nelze vymítit pouhými právními opatřeními, přitom však jsou právě právní opatření klíčová. Trestní, občanské a správní zákony na národní úrovni by měly výslovně a konkrétně čelit **rasismu**, a to, mimo jiné, ustanoveními, že diskriminace v zaměstnání a v poskytování zboží a služeb je nezákonná.

Dále je třeba **rasistické činy** trestat se stejnou přísností jako obyčejné trestné činy; rasový podtext z nich však činí specifické trestné činy, při jejichž trestní kvalifikaci je třeba vzít v úvahu rasistické motivy pachatele. Mluvené, psané, audiovizuální, elektronické a další formy vyjadřování rozdmýchávajícího nenávist, diskriminaci nebo násilí proti **imigrantům a menšinám** budiž právně vymezeno jako trestný čin. Uvedená kvalifikace by měla též zahrnovat výrobu, distribuci a uskladnění předmětných materiálů pro pozdější distribuci. Lze rovněž přijmout příslušná právní opatření k boji proti rasistickým organizacím včetně jejich zákazu.

¹² Tesař, F. Etnické konflikty. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, str. 68 -69

Neuplatňování již existujících zákonů boj proti rasismu a nesnášenlivosti diskredituje. Stát musí proto zajistit, aby trestní stíhání činů **rasistické** nebo **xenofobní** povahy mělo vysokou prioritu a aby bylo aktivně a důsledně vedeno. Je třeba shromažďovat a zveřejňovat přesné údaje a statistiky o počtu rasistických a xenofobních trestných činů nahlášených policií, o počtu případů, které se dostaly před soud, o důvodech nepodání žalob a o výsledcích souzených případů.

Dále: **Oběti diskriminace** musí mít k dispozici odpovídající zákonné prostředky, vyplývající buď z trestních, občanských nebo správních zákonů, které jim umožní uplatnit nárok na finanční či jiné odškodnění. Při vymezování a uplatňování právních nároků necht' mají oběti diskriminace k dispozici odpovídající právní pomoc. Oběti rasismu musí být informovány o tom, jaké právní prostředky se jim nabízejí a o tom, jak je mohou využít.

Pro **boj s rasismem** je třeba ustanovit speciální orgány. Působnost těchto orgánů by měla být přesně vymezena ustanoveními, obsaženými v ústavních nebo v dalších zákonných textech. Měly by mít dostatečné prostředky pro účinnou realizaci svých funkcí a financování by mělo podléhat každoročnímu schvalování parlamentem.

Jejich povinnosti zahrnují. Za první: Vyvíjejí činnost zaměřenou na potírání různých forem diskriminace, prosazují rovnost příležitostí a dobré vztahy mezi osobami nejrozličnějších společenských skupin. Za druhé: Monitorují obsah a účinnost zákonů a výkonných aktů z hlediska jejich funkčnosti v boji proti rasismu. Za třetí: Udílejí rady zákonodárcům a výkonným orgánům s cílem zdokonalení regulace a praxe v příslušných oblastech zájmu. Za čtvrté: Poskytují obětem pomoc, včetně pomoci právní, s cílem zajistit jejich práva před institucemi a soudy. Za páté: Mohou se obrátit na soud nebo jiné orgány práva podle příslušnosti věci, pokud a když je to nezbytné. Za šesté: Vyslyší a projednají stížnosti a žádosti, týkající se konkrétních případů, a usilují o vypořádání buď skrze mimosoudní přátelské usmíření nebo, v rámci omezení předepsaných zákonem, skrze závazná a vymahatelná soudní rozhodnutí. Za sedmé: Mají náležitá pravomoci k obstarávání důkazů a informací při výkonu svých funkcí. Za osmé: Poskytují informace a rady příslušným orgánům a institucím, včetně státních. Za deváté: Udílejí rady stran norem antidiskriminační praxe v konkrétních oblastech; tyto rady mohou mít při svém uplatňování buď zákonný nebo dobrovolný charakter.

Za desáté: Podílejí se na školení určitých klíčových skupin, přičemž nijak nezpochybňují prvotní školící úlohu profesionálních vzdělávacích pracovišť k tomu určených. Za jedenácté: Šíří veřejnou osvětu o problematice diskriminace, vypracovávají a vydávají patřičné informace a dokumenty. Za dvanácté: Podporují a povzbuzují organizace s podobnými cíli. Za třinácté: Berou na zřetel a považují za náležitou činnost těchto organizací.

Důležitým aspektem legislativních opatření v **boji s rasovou diskriminací** je přezkoumání dosavadních zákonů, zaměřené na vytipování všech **diskriminačních** ustanovení a článků. Některé země už toto přezkoumání již dokončily, zatímco ve všech členských státech se musí teprve začít a takové přezkoumání dokončit.

Země, mající **antidiskriminační** zákony, hledají metody jejich zdokonalení a praktického zefektivnění. Z tohoto zorného úhlu zkoumají poučení z právních opatření proti diskriminaci pohlaví, a to zvláště s ohledem na zásady nepřímé diskriminace a přesunutí důkazného břemene. Tyto dvě zásady byly zavedeny do zákonodárství Evropské unie o diskriminaci pohlaví. Nepřímá diskriminace se týká zdánlivě neutrálních ustanovení, kritérií nebo praktických faktorů, které neúměrně znevýhodňují osoby určitého **etnického** nebo **rasového** původu tam, kde to nejde ospravedlnit objektivními příčinami. Přesun důkazního břemene znamená, že nikoli oběti rasismu musí dokázat, že k diskriminaci došlo, nýbrž pachatel musí dokázat, že k diskriminaci nedošlo. Oběti musí předložit soudu nebo jinému kompetentnímu orgánu skutečnosti, z nichž bude patrné, že došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci.

Vlády mohou ve spolupráci s nevládními aktéry přijmout **protirasistickou politiku** v řadě oblastí. Opatření ve sféře vzdělání a informací mohou posílit boj proti všem formám rasové diskriminace. Zahrnují osvětová opatření, která veřejnost informují o přínosu rozmanitosti kultur pro celou společnost. Učební plány školních předmětů, zvláště dějepisu, je možné sestavovat tak, aby rozvíjely pochopení **kulturní rozmanitosti**. Je možné uskutečnit výzkum podstaty, příčin a projevů rasové diskriminace. Je možné organizovat školení možná na prosazování kulturní citlivosti, na povědomí o předsudcích a na znalosti o právních aspektech diskriminace. Tyto kurzy mohou být určeny pro ty, kdo jsou odpovědní za nábor a povyšování, pro ty, kdo mají přímý kontakt s veřejností, a pro ty, kdo v organizacích zodpovídají za zajištění

shody s antidiskriminačními normami a s předpisy o rovnosti příležitostí. Taková školení by se měla zvláště zavádět a pořádat pro koncepční pracovníky a pro orgány resortu spravedlnosti a vnitra.

Policie by měla rovnoprávně nakládat s e všemi občany a vystříhat se všech aktů **rasismu, xenofobie, antisemitismu a nesnášenlivosti**. Lze ustavit formální i neformální struktury pro dialog mezi policií a komunitami imigrantů a menšin a vytvořit mechanismus pro nezávislé vyšetřování výskytu a oblastí konfliktů mezi policií a menšinovými skupinami. Je třeba podporovat nábor z menšinových skupin pro veřejnou službu, zejména do řad policie a podpůrného personálu. Všechny veřejné služby a služby veřejné povahy, jako zdravotnictví, sociální služby a výchova a vzdělávání musí být přístupné veškeré veřejnosti, aniž by docházelo k jakékoli diskriminaci. Konkrétní opatření (např. poskytování cílených informací) musí zajistit všem oprávněným skupinám de facto rovnoprávný přístup k uvedeným službám. Je třeba uskutečnit výzkum diskriminačních praktik a překážek nebo vylučovacích mechanismů v nabídce bydlení v obecních i soukromých domech; stát musí zajistit přidělování obecních bytů na základě zveřejněných a ospravedlnitelných kritérií, tj. **musí být zajištěn rovnoprávný přístup pro všechny oprávněné osoby bez ohledu na jejich etnický původ.**¹³

3.6 Dílčí závěr

Termín etnikum budeme používat jako neutrální termín, zbavený pejorativního nádechu, jenž se s kořenem tohoto slova spojil během staletí jeho vývoje. Jako etnikum budeme chápat skupinu, u níž sdílená kultura a sdílené představy o vlastní minulosti vytvořily pocit vzájemné solidarity, odlišenou od jiných podobných skupin jménem a spojenou s určitým územím.

¹³ Niessen, J. Rozmanitost a soudržnost. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Rady Evropy, 2000, str. 85 -87

Základními modely etnického konfliktu jsou zápas o podíl na moci nebo o vládu nad územím. Pod pojmem „etnický konflikt“ budeme zahrnovat rovněž rasové a další konflikty, pokud mají s etnickými společnou strukturu.

4. Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy

Interetnický konflikt považujeme za určitý typ interakce mezi rasově, etnicky nebo národnostně odlišnými, který je charakterizován především přítomností zvýšeného napětí zjitřeným vnímáním sebe navzájem až po vyhocené vzájemné střety. Je to ten nejviditelnější projev napětí mezi jedinci odlišného etnického původu. Kořeny tohoto typu konfliktů spočívá pravděpodobně v samotné podstatě člověka - v odporu proti čemukoliv, co je neznámé a tudíž může být nebezpečné, v tzv. ochranné „přirozené“ xenofobii a ochraně „svého“ teritoria, majetku apod.

V české populaci jsou netolerantní přístupy ke všemu odlišnému a neznámému a celkové xenofobní naladění poměrně rozšířeny. Naše země však není žádnou výjimkou. Interetnické násilí a konflikty jako projev napětí mezi rozdílnými etniky jsou přítomny patrně všude, kde společné území sdílejí etnicky odlišné kultury.

Po celá staletí romské přítomnosti v našem geopolitickém prostoru je historie vztahu většinové společnosti a romské minority historií interetnického napětí, měnící se často na interetnický konflikt, jaký jsou nuceny zřejmě podstupovat všechny kultury, jsou-li tak odlišné a hledají-li formy soužití tak v těsném kontaktu, jako je tomu v tomto případě. Samo interetnické napětí nemusí bezpodmínečně představovat negativní hodnotu a může být prospěšné při hledání vhodných forem soužití, pokud se podaří je vhodně regulovat, odstranit jeho krajní a pro obě strany nebezpečné polohy, vyústující do otevřeného konfliktu. Podmínkou je však přinutit je prostřednictvím dlouhodobých strategií k reflektovanému a zpětně analyzovanému vývoji a pokusit se vyloučit opakování už překonaných podob a chyb v jakémsi osudném kruhu. Takových strategií je za určitých předpokladů schopna především státní moc. Jedině ona má k dispozici tak mocné nástroje, jako je tvorba práva, přijímání plošných politických opatření, represivní aparát a konečně i finanční prostředky. V neposlední řadě k těmto nástrojům patří i autorita, kterou je ve společenském vědomí vybavena.

Ani v současné době nenalezneme v naší zemi žádnou jinou skupinu včetně novodobých rasově odlišných migrantů, srovnatelnou s Romy, která by byla častější obětí produktů rasově motivovaných postojů většinové společnosti, jakými jsou rasové násilí a rasová diskriminace. Tato nikoliv nová situace je o to nebezpečnější, že její aktéři používají důvodných výhrad většinové společnosti vůči způsobu života části romské komunity v těchto případech, kdy jistě působí destruktivně na své okolí. Napětí mezi oprávněnými stížnostmi na chování některých romských jednotlivců a rodin, jež zhoršuje kvalitu života jejich nejbližšího, a to ne bezpodmínečně jen neromského okolí, zevšeobecněním těchto jevů do víceméně celospolečensky sdílené charakteristiky celé skupiny Romů pak získává svůj konečný tvar v ideologii rasismu.

Toto napětí mezi důvodnými stížnostmi a skutečnými rasovými předsudky je současně také hlavním důvodem, proč společnost tak obtížně identifikuje konkrétní projevy rasového násilí a zejména pak rasové diskriminace. Vzniká optický klam, který jde občas tak daleko, že viník je zaměňován za oběť, protože to jsou, ve vyšším etickém smyslu a bez ohledu na okolnosti konkrétní události, Romové.

O současné společnosti v ČR se s ohledem na stav interetnického konfliktu často hovoří jako o společnosti nemocné xenofobií. K tomuto tvrzení se také přiklání výsledky výzkumu veřejného mínění, které byly provedeny od roku 1990. Po celou tu dobu tyto sondy signalizují vysokou intenzitu interetnického konfliktu s ohledem na romskou komunitu (když, bohužel, respondenty jsou vždy příslušníci většinové společnosti a nikdy druhá strana Romové), kdy společnost, ohromená stále se zvyšující četností incidentů rasového násilí a zejména vzrušeně medializovaným odchodem Romů ze země v roce 1997, začíná věc podrobněji analyzovat. Respondenti výzkumů veřejného mínění se o těchto problémech v uvedeném období vyjadřují s určitým hlubším vhledem a uvažováním.

Všechna uvedená zjištění při výzkumech veřejného mínění potvrzují několik základních tezí. Veřejnost sice spíše odsuzuje rasismus a jeho produkt, ale příčiny rasismu nevidí v nedostatku tolerance většinové společnosti, ale spíše v neakceptovatelném chování rasově, etnicky, či národnostně odlišných. Řešení pak nenachází ve změně netolerantních většinových postojů, ale v lépe uplatňované povinnosti odlišných přizpůsobit se hodnotám, které většina považuje za své,

a tedy správné. Rasismus není považován za problém blízkého okolí či každého z nás, ale je vnímán teoreticky a jako věc vzdálená soukromému prožívání jednotlivce.

Většinové odsouzení rasismu má málo společného se separátním hodnocením romské komunity, které je značně negativní, a tato tendence se jeví jako stálá. Většina veřejnosti příliš nerozlišuje, vnímá Romy jako celek, který si zaslouží odmítání, a není nakloněna jejich přítomnosti ve svém blízkém okolí. Romové a jejich problémy nevzbuzují soucit. Většina veřejnosti však odmítá řešení svých problémů s Romy na ulici, např. prostřednictvím aktivit skinheads, ale upřednostňuje zásahy státní moci. Z toho vyplývá, že lidé jsou víceméně připraveni akceptovat i vstřícná řešení problémů s romskou komunitou, což je významný potenciál pro modelování státních opatření.

Nicméně také vztah k Romům se ve sledovaných letech sice velmi pomalu, ale přesto mění v jejich prospěch. Tak, jak si veřejnost postupně uvědomuje vážnost incidentů rasového násilí, je její část ochotnější o Romech přemýšlet jinak a své negativní postoje poněkud zmírnit. Tento trend je patrný ve výzkumech veřejného mínění. Poněkud měnící se postoje v posledním období je potřebné vhodně podporovat, přičemž tento pozitivní vývoj může ohrozit i opačný extrém, tj. žádnou změnu v postojích většinové společnosti neshledávat pozitivní a zejména pak hledat projevy rasismu v každém druhu kritiky vůči chování Romů.

Velmi vážné a současně minimálně reflektované (např. v oblasti školství) je však zjištění, že nejméně tolerantní se jeví mládež ve věkové skupině cca 15 až 19 let, tedy mládež navštěvující odborná učiliště a střední školy. Žádný z dosažitelných výzkumů veřejného mínění se také nevěnoval problematice rasové diskriminace, jejímu rozeznávání a nutnosti postihu. I z toho je patrné, že společnost a její instituce včetně státu diskriminaci jako produkt rasismu zatím dobře neidentifikují, nepovažují ji za prioritní problém a příliš se jí nezabývají. Relevantnost všech výzkumů veřejného mínění snižuje fakt, že respondenty nejsou nikdy sami Romové.

Výše uvedené údaje tezi o xenofobních postojích české veřejnosti vůči odlišným, resp. Vůči Romům, spíše potvrzují. Pokud tomu tak je, chováme se, s ohledem

na historickou etapu, kterou žijeme, víceméně přirozeně, asi jako vězeň, který byl po mnoha letech internace propuštěn na svobodu. Náš pocit ohrožení a nedostatečné sebereflexe je následkem uzavřenosti tohoto prostoru po více než padesát let pod dvěma po sobě jdoucími totalitními režimy, a to nejen ve smyslu prostorovém, ale i násilnou uzavřeností před tokem informací a svobodných myšlenek a názorů.

Jestliže xenofobie a nedostatek tolerance jsou ovlivnitelné pouze dostatkem času ke svobodnému vývoji, výchovou, informacemi a osvětou všeho druhu, a naopak nejsou řešitelné zákazy a omezeními, které by mohl vyprodukovat stát, např. ve formě zákonů, úplně jinak je třeba přistupovat k veřejně projevovanému rasismu, rasovému násilí a rasové diskriminaci. To, jak rychle státní moc zareaguje, identifikuje tyto jevy, nazve je a příslušně sankcionuje, může působit jako urychlovač již uvedeného procesu sebereflexe společnosti ve smyslu cesty od xenofobie k multietnické společnosti nebo naopak. V této oblasti má státní moc přes řadu opatření, zejména v oblasti represe, velký dluh.

Bohužel, k povaze popisovaného problému patří i to, že státní moc, právě tak jako společnost obecně, je ohrožena více než v jiných oblastech nebezpečím podlehnout „kouzlu“ zkratovitých a rychlých řešení. Nedostatek trpělivosti pro dlouhodobé ovlivňování tak složitého jevu, jako je interetnický konflikt, je pro státní moc v prostoru českých zemí téměř historickou zákonitostí.¹⁴

4.1 Nasvícený rasismus současnosti - rasové násilí

I když jsou interetnické napětí, případně interetnický konflikt, zřejmě stálými průvodci těsného soužití odlišných kultur, představují dynamický děj, jehož podoba se rychle a citlivě proměňuje. Škála jeho projevů je bohatá a obsahuje různé druhy chování a postojů vyvíjející se za určitých okolností od latentního napětí a soukromě prožívaných obav či zjitřeného, nervózního zájmu o rasově, etnicky či národnostně

¹⁴ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, str. 244 - 246

odlišné až k projevům otevřeného nepřátelství. V tomto okamžiku se z postoje stává aktivní chování mající podobu rasového násilí. Nositelem takových incidentů obvykle není pouze většina a menšina není jenom jejich pasivní obětí, ale jde téměř vždy o oboustrannou záležitost určitých částí rasově či etnicky odlišných skupin. Zdůrazňují části skupin, přičemž zde jde o nositele extremisticky laděných názorů na řešení problémů vzájemného soužití, které tvoří vždy krajní menšinovou část názorového spektra. Z hlediska právní kvalifikace je pro tyto případy charakteristické, že lze dokázat jejich rasový motiv, to znamená, že oběť pro pachatele nemá „tvář“, ale je charakterizována svojí příslušností k rasově, etnicky, či národnostně odlišné skupině nebo ji pachatel za takovou považuje.

Před rokem 1989 nelze situaci s ohledem na výskyt rasového násilí hodnotit, protože nejsou k dispozici žádné použitelné údaje. Ani jediná z četných zpráv, zpracovávaných státní administrativou nebo politickými orgány komunistické moci a věnovaných problematice romské komunity, se o výskytu rasismu a jeho produktů nezmiňují. I když je sice pravděpodobné, že občas docházelo k napadání Romů i před rokem 1989, je skryto v kriminalistických statistikách pod položkami obecné kriminality. Komunistický režim nejen neměl žádný důvod rasovou nenávist odhalovat, ale dokonce její existenci vůbec nepřiznával.¹⁵

Je třeba připustit, že incidenty rasového násilí byly zřejmě ojedinělým jevem. Z logiky věci také vyplývá, že muselo jít o náhodné střety, nikoliv o organizované a ideologií podložené násilí. Z tohoto důvodu tyto incidenty jistě nevykazovaly takovou míru nebezpečnosti jako v současné době. Byl to přirozený důsledek policejního režimu totalitního státu, který úspěšně potlačoval všechny svobodné projevy obyvatelstva, a to nejen negativní, ale i takové, které demokratické poměry provázejí jako jejich přirozená součást.

V naší zemi tvoří dlouhodobě rasově motivované interetnické konflikty necelé 1% ze všech pravomocně odsouzených trestních případů, ale současně z reprezentativního výzkumu veřejného mínění plyne, že 15% (!) respondentů starších 15 let se již setkalo s rasově motivovanými delikty. Z toho jasně plyne, že naše společnost a její právní

¹⁵ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, str. 247 - 248

praxe má problémy s identifikací a posléze s dokazováním této skupiny deliktů, a že jejich nebezpečí je vyšší, než by se mohlo zdát ze soudních statistik. Je nepochybné, že i v této oblasti je vysoká latence, která může znamenat nebezpečí do budoucna, zvláště v situaci, kdy se ČR stává stále častěji **cílovou zemí uprchlíků a azylantů**.¹⁶

4.2 Šedá zóna rasismu budoucnosti - rasová diskriminace

Druhým produktem, kterým se projevuje interetnický konflikt - v našem případě většinové společnosti a romské komunity - je vedle **rasového násilí** také **rasová diskriminace**. Oba druhy výstupů interetnického konfliktu spolu sice souvisí a navzájem se ovlivňují, zejména s ohledem na celkovou atmosféru ve společnosti, ale nejsou totožné. Zdá se ale, že tichý a neviditelný svět rasové diskriminace tvoří jakési předpolí nasvícené scéně rasového násilí.

Náš řád, i když diskriminaci nepřipouští, toto chování v žádném z platných právních předpisů nedefinuje. Pro její vymezení je proto nutné použít definici obsaženou v Mezinárodní úmluvě OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace, kterou je ČR vázána.

Diskriminativní jednání ve smyslu, výše uvedené definice lze dále rozlišovat s přihlédnutím k tomu, zda rasová diskriminace vůči Romům má povahu úmyslného či vědomého chování, nebo zda úmysl chybí a diskriminace je obsažena jako vlastnost v povaze určitých systémů. V aktech úmyslné diskriminace jde o chování s dosahem k rasově, národnostně či etnicky odlišnému jedinci, jemuž je odpírána rovná příležitost se zcela konkrétním obsahem (např. odpírání určité pracovní příležitosti s ohledem na rasovou odlišnost).

V případě neúmyslné nebo nepřímé diskriminace, která není cílena na konkrétního jednotlivce, jde o nedostatečnou otevřenost systémů, které ve svém základě a v souhrnu svých vlastností nejsou přístupné určitým skupinám lidí,

¹⁶ Štěchová, M. Interetnické konflikty. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, str. 5

v našem případě romské komunitě, ale jistě nejenom jí. Tento druh diskriminace je v materiálech Rady Evropy (Vztahy mezi komunitami a etnické vztahy v Evropě, Rada Evropy 1991) identifikován a definován jako strukturální diskriminace či institucionální rasismus.

Systemy a procedury společenského, politického a hospodářského života jsou v tomto případě sice založeny na zákonech a předpisech, ale v neformální rovině se opírají o historické zvyklosti, zakořeněné a často již vědomě nereflektované v dominantní kultuře většinové společnosti. Jsou modelovány tak, že aniž chtějí vědomě kohokoliv diskriminovat, neakceptují ze své povahy zvláštnosti odlišných skupin, v užším smyslu Romy tím, že práh vstupu do těchto systémů je příliš vysoký. Nepočítá se totiž s jejich **etnickými zvláštnostmi, jazykovými odlišnostmi, sociálními dovednostmi, průměrnou úrovní vzdělání, ale také historickým přístupem většiny k této komunitě**, který obě strany logicky determinuje.

K charakteristickým důsledkům tohoto nejrozšířenějšího a špatně rozeznatelného druhu diskriminace obvykle patří neodpovídající účast diskriminovaných skupin **na vzdělávání, na zaměstnávání, na sociálních službách** (nikoliv na sociálních dávkách, kde je jejich účast naopak vysoká). Patří k nim také omezené možnosti ovlivnit demokratické rozhodování a zejména skutečnost, že okrajové místo ve společnosti je pro takovou skupinu konzervováno, předáváno dalším generacím, a ty si na ně přivykají, zvnitřňují je. Protože si systém není této své vlastnosti obvykle vědom, často se oprávněným výhradám brání odvoláváním se na rovnost bez toho, že by ji uměl skutečně zajistit.

Zatímco první druh, **vědomá** či **úmyslná diskriminace** jednotlivce, je snadněji rozpoznatelná a dobře řešitelná sankčními mechanismy zákonů, druhá, **institucionální diskriminace**, je odstranitelná pouze otevřením systémů, tedy nejen vhodnými úpravami, zákonů, ale celým souhrnem opatření, které vědomě směřují k tomuto cíli.

Pokud byla situace ve výskytu rasového násilí před rokem 1989 příznivější, než je tomu v současnosti, v případě rasové diskriminace tomu tak jistě nebylo. **Hlavním činitelem diskriminujícím Romy byl totiž sám stát a jeho aparát, a to především v teoretických východiscích své politiky vůči nim. Na Romy se pohlíželo nikoliv**

jako na skupinu lidí, které spojuje jejich národnostní příslušnost a etnická odlišnost, ale jako na sociálně patologicky determinované společenství, které je potřeba „pozvednout“ na úroveň okolní společnosti. Očekávalo se, že tím budou odstraněny nejen viditelné, ale i vnitřní odlišnosti tohoto společenství. Součástí uvedené celospolečensky sdílené sociálně patologické charakteristiky se staly i romština, tradice a hodnoty Romů. Na státní diskriminující politice, prostě jakékoliv spirituality a zaměřené především na zvýšení hmotné životní úrovně, Romové zdánlivě vydělali s ohledem na zlepšení materiálního komfortu svého každodenního života. Zaplatili za to sebevědomím, které dříve vyvěralo z jejich romských jistot, z velkorodinného solidárního života, ze živého jazyka a tradic. Na místo romské identity nastoupilo to, co ve většinové kultuře stojí na okraji, co je sice snadno dostupné, ale nehodnotné. Romové se během doby komunistického režimu stali v mnoha případech tím, zač je chtěl považovat, sociálně patologickou skupinou lidí bez vědomí své národnostní či etnické identity.

Obraz rasové diskriminace se po roce 1989 kvalitativně změnil. Chováním, jehož nositelem byl dříve dominantně sám stát, se dnes vyznačují rozličné formální i neformální struktury společnosti. Stát je tím činitelem, od kterého se očekává zaujetí postoje a náprava.

V současné době existují přesvědčivé, i když dílčí důkazy, že oba druhy diskriminace, a to jak úmyslná, tak strukturální, se s ohledem na romskou komunitu projevují především v několika následujících oblastech. Jde v první řadě o trh práce a o oblast poskytování služeb, přičemž v obou jmenovaných oblastech převažuje diskriminace vědomá a úmyslná. Je nutné podtrhnout, že příslušné zákony, jejichž úkolem je zajistit rovnoprávnost občanů na trhu práce, nemají vůbec žádné mechanismy, kromě deklarativního zákazu diskriminace v preambuli zákona č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, aby tomuto jevu v oblasti svého vlivu zabránily.

Zvláštní kapitolu představuje rasová diskriminace v oblasti poskytování služeb, jejíž výhodou je jednak její snadná viditelnost a jednak určitá jednoduchost a přímocnost tohoto druhu chování. To je důvodem, proč je o případech diskriminativního chování v oblastech služeb více diskutováno, a to za účasti i médií.

Také se objevují první pokusy obětí systémově se bránit, zatím bez valných úspěchů. Jde o obecně známé nepouštění Romů do veřejných prostor, zejména restaurací, či jejich neobsluhování apod.

V oblasti vzdělávání, kde je frekventovaným tématem diskusí především zařazování romských dětí do zvláštních škol a způsob, jakým je testována jejich školní zralost či připravenost státními pedagogicko-psychologickými poradnami (mimoходом jde o jevy s dlouhou historií, sahající hluboko před rok 1989), jde především strukturální rasovou diskriminací, tedy diskriminací systémem, která je zásadně ovlivnitelná pouze jeho otevřením a liberalizací s perspektivou budoucího multikulturního školství. Strukturální diskriminace postihuje Romy zřejmě i v dalších oblastech života společnosti a státu, např. i v chování státní správy především na lokální úrovni, to znamená v přímém kontaktu s romskými klienty.

Do budoucna se zřejmě bude stále zřetelněji projevovat rasová diskriminace v oblasti bydlení, a to v přímé závislosti na rozvoji svobodného trhu s byty, který stále ještě nefunguje v přirozených proporcích. Bez účasti státních orgánů a místních samospráv nebude možno tento problém zvládnout a toho by si měla být státní administrativa vědoma. Tendence ke vzniku romských ghatt je totiž i u nás patrná dosti zřetelně, zejména v prostředí velkoměst.

Příkladem zcela výjimečného druhu strukturální diskriminace je podle některých názorů v mezinárodních diskusích velmi frekventovaný zákon č. 40/1993 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství ČR. Tento jev se naštěstí v naší zemi objevuje po roce 1989 poprvé a doufejme, že naposled, a jeho původ tkví ve zcela výjimečných historických okolnostech rozdělení státu. Jestliže je diskriminace, i když nikoliv vědomá, ale strukturální, obsažena přímo v právním předpisu tak zásadní povahy a s tak mohutným kvalitativním a kvantitativním dosahem, jde o vážný jev, který vzbuzuje obavy z dalších podobných řešení, která se tohoto zákona mohou dovolávat jako precedentního.

Na otázku, jak vypadá současné právní prostředí s ohledem na předcházení a postihování rasové diskriminace, není lehké jednoznačně odpovědět. Platné zákony, ale ani právní řád ČR jako celek, rasovou diskriminaci zásadně

nepřipouštějí. Základním předpisem je přitom ústavní Listina základních práv a svobod, která obsahuje zákaz diskriminace především v čl. 1 (ale i v dalších), který stanoví, že „lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti a právech“.

Náš právní řád se také opírá v tomto principiálním odmítnutí diskriminace o celou řadu mezinárodních úmluv z oblasti ochrany lidských práv, vzniklých na půdě OSN nebo Rady Evropy, jimiž je ČR vázána a které jsou podle čl. 10 Ústavy ČR nadřazeny vnitrostátním právním předpisům.

V našem právním řádu lze rozeznat čtyři základní způsoby, jimiž se lze s problémem diskriminace vyrovnat, přičemž ideální by bylo, aby všechny tyto způsoby byly v právním řádu zastoupeny přiměřeně, aby na sebe navazovaly a jeden rozvíjel druhý podle typu a cílů příslušných zákonů.

Prvním a základním způsobem, který je v našem právním řádu a jeho předpisech bohatě zastoupen a jenž představuje téměř jediný dostupný prostředek k vyloučení diskriminace, je zakotvení principu rovnosti práv a povinností. Zákaz diskriminace se v tomto pojetí jeví jako souhrn stejných práv a stejných povinností všech občanů při neexistenci jakýchkoliv právních či formálních privilegií. Z výše uvedeného rozlišení mezi úmyslnou nebo vědomou rasovou diskriminací a diskriminací z povahy systémů je patrné, že taková úprava je nedostatečná. Právní ustanovení tohoto druhu, pokud nejsou podepřena dalšími níže uvedenými způsoby, ve výsledku působí jako pouhá deklarace bez praktických konsekvencí.

Druhým způsobem, jak přistoupit k řešení problematiky diskriminace, je zakotvit v příslušných právních předpisech její výslovný zákaz. Zákony přinášející výslovný zákaz diskriminace, se v našem právním řádu sice ojediněle vyskytují, ale vesměs tento zákaz není spojen s příslušnými sankcemi, které by umožňovaly diskriminativní chování postihnout v případech, kdy je prokázané

Třetím způsobem, jak řešit v konstrukci právních předpisů problematiku diskriminace, je zakotvení sankcí, vztahující se výslovně zákazu tohoto druhu chování.

Tím se dostáváme ke čtvrtému způsobu, jak řešit problém diskriminace v právním řádu, a tím je legislativní vyjádření zájmu státu na dodržování jejího zákazu tím, že vyhledávání a postih diskriminace je svěřen příslušným zákonem vybraným státním orgánům, např. těm, v jejichž kompetenci je oblast, kde lze diskriminaci nejčastěji očekávat. Náš právní řád je na taková ustanovení extrémně skoupý.

Lze tedy konstatovat, že náš právní řád sice diskriminaci nepřipouští, ale současně nenabízí účinné mechanismy, jimiž je možné tento druh chování řešit, postihovat, a tím mu i v důsledku předcházet.

Oběťmi diskriminace jsou z povahy věci příslušníci z nějakého důvodu oslabených skupin, např. příslušníci romské komunity, nelze očekávat, že budou schopni individuálně, a tím i osamoceně vést svůj spor až k příslušnému soudnímu rozhodnutí. Ponechání práva obrany jen na jejich individuálních silách včetně sil ekonomických se jeví jako dobrý příklad výše uvedené strukturální diskriminace, která v tomto příkladě představuje pokračování diskriminace úmyslné a vědomé.

Je třeba zdůraznit, že je nejvýše žádoucí, aby byla problematika rasové diskriminace nejen správněji reflektována, ale současně, aby stát udělal přiměřené kroky k novelizaci příslušných zákonů s ohledem na její vyhledávání, postihování a nedopustil se stejného osudného prodlení, které tak negativně ovlivnilo oblast rasového násilí. Vhodné úpravy živnostenského zákona, zákona o zaměstnanosti, trestupkového zákona, občanského zákoníku atd. by mohly pomoci odstranit nedostatek odpovídajících sankcí a také svěřit příslušným státním orgánům řešení této problematiky. Institucionálním zajištěním dohledu nad uvedenou oblastí by byla současně řešena i nutnost kontinuálního sledování vývoje tohoto jevu, a to v dostatečném časovém předstihu před jeho eskalací v dalších oblastech života společnosti, kterou lze důvodně očekávat.¹⁷

¹⁷ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, str. 256 - 260

4.3 Opatření směřující k znesnadnění rasového násilí

Krátkodobá, rychlá a neformální opatření, např.:

- Při využití všech zákonných prostředků komplikovat život příznivcům hnutí skinheads: nikdo s vnějšími znaky příznivce tohoto hnutí by si neměl být jist, kdy bude příslušníky policie prověřována jeho totožnost, každý účastník srazu by měl počítat s ochrannou vazbou, hlášením do školy, učiliště, či rodičům. Toto odhodlání policie by mělo být zveřejněno a pak pod kontrolou veřejnosti dodržováno.
- Inspekční orgány policie by měly bedlivě sledovat chování policistů při zásazích v incidentech s rasovým podtextem či při vyšetřování protizákonného chování s rasovým motivem. Policisté, kteří nesplní svoji povinnost, či v případě podezření, že sdílejí rasové předsudky, by měli být propuštěni, což by mělo být zveřejněno.
- Při realizaci i krátkodobých opatření by měly být centrem zainteresovány státní orgány na úrovni okresu (okresní úřad, školské úřady apod.), a to pod hrozbou sankcí proti jejich úředníkům v případě porušení disciplíny či zanedbání řešení rasových nepokojů.

Systémová opatření

Dlouhodobá, přičemž důležitá není rychlost, ale systémovost a trvalost (nikoliv hned a rychle, ale pořád):

- Bez povinného zaangažování okresní a lokální úrovně státní správy a samosprávy nelze nic účinně řešit. Proto do všech opatření a jejich fází zapojit příkazem a pod hrozbou sankcí okresní státní správu a požádat o spolupráci i místní samosprávu, případně ji motivovat finanční účastí státu. Opatření

obecnější povahy (zaměstnanost Romů, a to především mladých, formulování nabídek, které by pomohly zlepšit jejich sociální a vzdělanostní situaci).

Za přímé spolupráce centra a lokální úrovně je třeba:

- Zpracovat indikátory a metodologii a na jejich základě provádět monitorování stupně a průběhu interetnického konfliktu v každém okrese. Podle výsledků šetření pak přijímat lokální opatření, na kterých bude metodicky spolupracovat centrum včetně jejich spolufinancování.
- Připravit adresný systém vzdělávacích programů pro prevenci interetnického konfliktu v síti státem provozovaných nebo podporovaných škol. Jinak by mělo být postupováno ve školách, kde nejsou rasově, či etnicky odlišní žáci, jinak tam, kde jsou.
- Okresní školské úřady by měly být Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy zavázány vytipovat a zvláště sledovat ta odborná učiliště, kde se více než jinde objevují příznivci skinheads, a centrum by pro ně mělo zpracovat zvláštní programy prevence. Při prověřování příznivců hnutí skinheads by policie měla např. avizovat okresním školským úřadům učiliště a školy, které tato mládež navštěvuje. Pokud se ukáže, že se problém rasového násilí kumuluje na některém vzdělávacím zařízení v okrese a není tam prováděn odpovídající program, volat k odpovědnosti ředitele okresního školského úřadu.
- Průběžně zprostředkovat informace o důvodech nepřátelství neromské veřejnosti k romské komunitě, informovat ji o vývoji interetnického konfliktu a způsobech jejich řešení. Pokud bude založena dlouhodobá linie politiky v tomto směru, a ukáže se jako trvalá, bude plněna jedna ze základních podmínek úspěchu, spočívající v tom, že bude Romům srozumitelná.
- Zahrnout Romy do výzkumu veřejného mínění a dalších sociologických šetření a dbát na to, abych i jejich postoje dostaly význam a váhu.

- S ohledem na postih rasové diskriminace připravit novely příslušných zákonů, zpracovat do nich odpovídající sankce a jejich prostřednictvím institucionalizovat státní dohled nad dodržování zákazu diskriminace a nad jejím postihem. V těchto opatřeních nevydělovat romskou komunitu, i když je zřejmě nejčastější obětí diskriminace, ale řešit tento jev jako celek (diskriminováni mohou být například tělesně postižení, jiné etnické skupiny, ženy, lidé určitého věku apod).
- Státní dohled nad problematikou rasové diskriminace by neměl být institucionálně zajištěn jen na úrovni ústředních orgánů státní správy, ale i na okresní úrovni. Vhodné by bylo např. zřízení protidiskriminačních komisí úřadů práce a okresních školských úřadů. Při vyhledávání případů rasové diskriminace a při práci s oběťmi je možné využít romských poradců a napojit je na protidiskriminační orgány okresu.
- Opatření ve všech fázích přípravy od obecného ke konkrétnímu je třeba medializovat, vysvětlovat a všemi prostředky se pokusit udělat je srozumitelnými a výhodnými pro neromskou veřejnost, Romy, ale např. i státní úředníky všech úrovní. Určitá míra plošného ztotožnění se s touto politikou je pro její úspěch nutná.¹⁸

4.4 Dílčí závěr

Interetnický konflikt mezi většinovou společností a romskou komunitou dosáhl značné intenzity a projevuje se dlouhodobě a nenápadně **rasovou diskriminací**. Po roce 1989 se navíc projevuje stále se zvyšující frekvencí a intenzitou rasového násilí. Nepřátelské postoje obou stran se stále vyhrocují. Pozitivním jevem je však to, že o problémech soužití většinové společnosti a Romů část neromské i romské veřejnosti více přemýšlí a otevřeněji o nich diskutuje za větší pozornosti médií.

¹⁸ Nečas, C. Romové v České republice včera a dnes. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, str. 262 – 263

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. VÝCHOVA K TOLERANCI A PROTI RASISMU

Uvažujeme-li o dětech a mládeži a jejich výchově, nemůžeme pominout společenskou situaci, ve které vyrůstají.

Současná euroamerická kultura se nachází v krizi, jež nemusí být vnímána jen negativně - krize je i dobou obratu, příležitostí ke změně. Tato doba však v sobě nese mnohá úskalí. Často se mluví o ztrátě hodnot - tradiční hodnoty jsou zpochybněny, nové nejsou zakotveny - jako by vše bylo možné i pravdivé, chybí řád, na který by se dalo spolehnout. Žijeme rychleji, vše se akceleruje, i vývoj biologických potřeb, člověk není schopen se na rychlé změny adaptovat. Důraz je kladen na zde a nyní, oceňováno je mládí, není čas pomyslet na to, kdo jsme, co chceme a kam jdeme. Mění se pojem vzdálenosti jak v oblasti fyzikálního, tak duševního prostoru (vztahů). Vlivem cestování, televize, internetu je vše dosažitelné hned bez rozdílu. Člověk žije v umělém světě, je manipulován, reklama vytváří pseudopotřeby. Umělá realita ovládá člověka i jeho vztahy, vytváří se jednotná líbivá kultura. Vědecký a technický rozvoj nejde ruku v ruce s vývojem morálky, mravnost je mu mnohdy překážkou. Člověk si v takovém světě nerozumí, ohrožuje se pak více než jindy. Druhý pro něj přestává existovat jako subjekt, stává se objektem, jehož hodnota záleží na tom, nakolik uspokojuje jeho potřeby. Mluvíme o problémech s utvářením identity, jejíž součástí je i vědomí příslušnosti k rodině, rodu, druhu. Chybí-li toto vědomí, vzniká ve společnosti chaos, jedinec se pak snaží identitu získat ohraničením se, dochází k **anonymním projevům násilí, zabíjení, válkám, k netoleranci ke všemu, co je odlišné, čemu nerozumím**. Tento stav však současně probouzí lidi, kteří se ptají po smyslu, starají se o duševní a duchovní rozvoj, hledají možnosti kvalitního lidského soužití, snaží se rozumět sobě, druhým, životu. Vždyť jenom tam, kde je porozumění, má místo láska, tam život nabývá skutečného smyslu.

5. 1 Výchova k toleranci

A. Ovlivňování postojů

Chceme-li vychovávat děti a mládež k **toleranci**, znamená to, že si přejeme ovlivňovat jejich postoje. Postoj jedince k určité osobě, předmětu, situaci bývá definován jako predispozice zřetelně vůči této osobě, předmětu, situaci jednat, vnímat, myslit a cítit. Existuje tedy kognitivní, emotivní a konativní složka postoje. Působit na změnu postoje pak vyžaduje působit na všechny tyto složky, neomezovat se pouze na některé z nich.

Postoje mají tři základní atributy:

1. vztahují se k něčemu,
2. jsou pozitivní, neutrální nebo negativní,
3. mají určitou intenzitu.

Změna postoje pak může být **kongruentní** (působí ve shodném směru - té lze dosáhnout snadněji, a **inkongruentní** (působí v opačném směru) - té se dosahuje podstatně obtížněji. Extrémní postoje jsou sice méně časté, ale intenzivnější, odolnější vůči změnám, zvláště vůči racionálním vlivům.

Konzistencí postojů rozumíme soudržnost různých komponent postoje, tj. jeho kognitivních, emotivních a konativních složek. Konzistentní postoje jsou stabilnější, inkonzistentní postoje relativně nestabilní. Rovněž postoje založené na silných potřebách a zájmech jsou odolnější vůči změnám, zvláště vůči změnám inkongruentním.

Postoje závisí na hodnotách, jejich osobním významu, kulturním stupni zvláště té společenské skupiny, k níž se jedinec pozitivně vztahuje: takové postoje se jen obtížně mění v inkongruentním směru.

Postoje se utvářejí v procesu sociálního učení. Jejich zdroje jsou:

1. specifické zkušenosti (např. setkání s milou osobou),
2. sociální komunikace (např. děti přejímají hotové postoje od rodičů),
3. modely (napodobování osob, se kterými se identifikujeme),
4. institucionální faktory (společenské instituce, církve, politické strany).

Experimentálně byl zkoumán i vliv prostředků hromadné komunikace (masmédií) na změnu postojů. Ukázalo se, že rozhodující jsou tyto faktory: zdroj materiálu, materiál samotný, prostředí, ve kterém byl jedinec, vlastnosti jedince (inteligence, sugestibilita). Účinnější jsou vlivy informativní než propagační, přesvědčování založené na vyvolávání emocí než na logické argumentaci, vlivy, které se sumují, než vlivy jedinečné. Osoby s neutrálními nebo ambivalentními postoji se dají snáze ovlivnit než osoby s postoji s postoji určitějšími. Mínění většiny má větší vliv než mínění expertů. Mínění osob dotazovaných na určité hodnocení však často nevyjadřuje jejich skutečný postoj, mezi postojem jako vnitřní dispozicí a jeho vnějším výrazem v mínění může být rozpor. Emocionálně silně akcentované přesvědčování může vyvolávat u přesvědčovaných racionální obrany, které vytvářejí rezistenci vůči změnám postoje.

B. Návrh postupu při výchově k rasové snášenlivosti

1. Vést dospívající k ujasnění vlastních postojů vůči jiným národnostem a rasám. Podpořit pozitivní postoje, porozumět negativním nezůstávat však u konstatování, ale jít dál, hledat kořeny negativního postoje – často to bývá strach, negativní zkušenost, strach z kriminality určité kultury. Existuje-li něco jako negativní společenský jev, nelze ho vyvracet, ale je možné zdůrazňovat, že jedinci nereprezentují celé **etnikum**. Často bývá příčinou negativního postoje špatná osobní zkušenost, spíše se mnohdy jedná o **xenofobii** než o skutečný **rasismus**.

K navození pozitivní atmosféry, aktivity při práci ve třídě je vhodnější beseda než přednáška. Lze využít metod, jako je brainstorming, popřípadě dotazník, ve kterém se nejprve zamyslí každý individuálně nad tématem, poté své názory probírá ve dvojici, pak ve skupině asi o pěti lidech; teprve poté následuje veřejná prezentace

názorů skupiny, při které se snažíme dospět k přijatelným návrhům řešení. Podstatné je po celou dobu besedy udržet nehodnotící postoj, nechat zaznít všechny názory, neblokovat děti tím, že dáváme najevo odsouzení, není-li jejich názor v souladu s naším.

Techniku se je možné naučit, ale není možné dát přesný návod, jak s dětmi pracovat, není možné dát hotový nástroj, tím jsou vedoucí skupin sami. Podstatné je, aby měli ujasněný vlastní postoj, byli autentičtí, nedirektivní, počítali s opozicí a uměli s ní zacházet. Otevřenost dospívajících vyžaduje čas a důvěru, účinnější je setkat se s dětmi vícekrát než provést jednorázovou akci, časově je třeba počítat s jednou a půl hodinou, jedna vyučovací hodina nestačí.

2. Informovat o etniku, které mládež nejvíce zajímá nebo ke kterému má nejproblematičtější vztah.

3. Uspořádat sérii besed, přihlížet v nich k etnikum, vést k porozumění.

4. Uspořádat cyklus seminářů pro učitele, využít formy sociálně psychologického výcviku, soustředit se nejen na získávání informací, ale i na vlastní prožitky, ujasnění vlastních postojů.¹⁹

C. Využití poznatků interkulturní psychologie

V mnoha zemích, včetně České republiky vznikla potřeba zavádět **multikulturní výchovu**, která je určena jak k začlenění do edukace ve školách různých stupňů, tak do přípravy budoucích učitelů. Ukazuje se přitom, že pro úspěšnou realizaci multikulturní výchovy je využití poznatků **interkulturní psychologie** naprosto nezbytné.²⁰

V oblasti vzdělávání (nejen v prostředí školy, ale i rodiny a jiných edukačních prostředí) mají poznatky interkulturní psychologie mimořádný význam. Je to dáno tím, že do edukačních procesů zasahují faktory kulturní, jež se snaží popsat nově se

¹⁹ Šisková, T. *Výchova proti toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1988, s. 128-129.

²⁰ Průcha, J. *Interkulturní psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 21.

formující disciplína nazývaná **etnopedagogika**, která má s interkulturní psychologií podstatné souvislosti. Podle toho, k čemu se zde zaměřují empirické výzkumy, lze identifikovat tyto hlavní okruhy problémů edukace, jež může interkulturní psychologie pomoci objasňovat:

- Interkulturní rozdíly v rodinné výchově, v postojích rodičů k vzdělávání dětí.
- Interkulturní rozdíly v žákovské a studentské populaci, rozdílné styly učení u dětí a mládeže, rozdílné postoje ke škole a učitelům.
- Interkulturní rozdíly mezi učiteli, v jejich stylech výuky a pedagogické komunikace, v orientacích na určité hodnoty a cíle vzdělávání.
- Vznik z vývoj etnických, rasových, náboženských stereotypů a předsudků u dětí a mládeže a jejich možné ovlivňování školní edukací.
- Psychologické problémy při vzdělávání mládeže a dospělých z etnických či rasových menšin v majoritním prostředí.
- Psychologické problémy při vzdělávání dětí a dospělých ze skupin imigrantů, uprchlíků a azylantů.²¹

5.2 Metodika výzkumu

Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je zjištění vztahů dnešních dětí a mládeže k jiným rasám a rasismu obecně, k cizincům, k Romům.

- zjistit postoje žáků základních škol a studentů středních škol k migrantům a menšinám žijících v ČR,
- zjistit stupeň znalostí žáků základních škol a studentů středních škol v oblasti multikulturní výchovy,

²¹ Průcha, J. Interkulturní psychologie. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 155.

- zjistit názory žáků základních škol a studentů středních škol v oblasti multikulturní výchovy,
- zjistit, jaké postoje mají žáci základních škol a studenti středních škol k jiným rasám.

Technické parametry

- termín šetření: listopad 2008 - prosinec 2008,
- počet respondentů: 180,
- výběr respondentů: žáci základní školy, studenti gymnázia, studenti středního odborného učiliště.

Technika výzkumu

- anonymní písemný dotazník,
- doba vyplňování byla individuální, dle potřeby respondenta, minimálně však bylo poskytnuto 20 minut,
- respondenti vyplňovali dotazník dobrovolně (mohli bez vysvětlení odmítnout) v rámci řádné výuky,
- respondenti byli upozorněni na skutečnost, pokud jim některé otázky nejsou příjemné, přijdou příliš osobní, nemusí na ně bez udání důvodu odpovídat.

Charakter otázek v celém dotazníku

- byly použity otázky otevřené, polozavřené a uzavřené,
- u některých otázek vzhledem k úmyslu zjistit postoje a hodnoty byla použita možnost odpovědi individuálního vysvětlení a dát jí tím konkrétnost a objektivní názor,

Postup řešení výzkumu

Dotazníkové šetření bylo provedeno v listopadu a v prosinci 2008. Dotazník byl sestaven na základě studia odborné literatury a na základě konzultací s jednotlivými

pedagogy, kteří vyučují na základní škole, gymnáziu, středním odborném učilišti předměty, kde je tato tematika nastíněna.

Dotazníky byly distribuovány na základní školu, gymnázium, střední odborné učiliště v oblasti Jihočeského kraje, kde v posledních letech je také zaznamenán vyšší výskyt migrantů a menšin než tomu bylo v dřívějších letech.

Na školách v této oblasti jsou převážně zastoupeny následující menšiny: Romové, Vietnamci. Výzkumný soubor tvořili žáci devátých tříd, studenti třetího ročníku gymnázia a studenti třetího ročníku středního odborného učiliště. Bylo distribuováno 180 dotazníků do těchto škol.

Vracených dotazníků, jež byly podrobeny analýze na těchto školách bylo 137.

5.3 Analýza dotazníku

Dotazník se skládal z 21 položek, byl rozdělen na dvě části. První část zjišťovala znalosti, druhá část byla zaměřena na zjišťování postojů žáků a studentů. Byl anonymní, měl zaznamenat věk, pohlaví, školu, ročník a třídu, kterou navštěvuje. Odpovědi měly různé formy a do značné míry se lišily. Výsledky byly zpracovány zvlášť pro jednotlivé druhy škol a následně porovnány.

Výzkumný soubor

Celkem 137 respondentů.

Početni zastoupení:

škola	počet	třída	ročník
ZŠ	53	9.	-
gymnázium	50	-	3.
SOU	34	-	3.

Podrobná charakteristika respondentů:

Procentuální zastoupení odpovědí:

škola	muž	Žena	věk
ZŠ	47,17%	52,83%	14 - 15
gymnázium	50,00%	50,00%	17 - 18
SOU	61,76%	38,24%	17 - 18

Rozbor jednotlivých položek dotazníku:

V dotazníkovém šetření mají tyto položky vypovídající hodnotu pro závěry dotazníkového šetření.

Položka dotazníku č. 1: „Jaké jste národnosti?“

Tato položka zjišťovala, jaké národnosti jsou respondenti.

Položka č. 1 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	české	jiné	neuveďeno
ZŠ	90,57%	0,00%	9,43%
gymnázium	98,00%	0,00%	2,00%
SOU	79,00%	2,94%	17,65%

Z uvedeného šetření bylo zjištěno, že žáci a studenti jsou převážně české národnosti, pouze jeden student středního učiliště uvedl, že je polské národnosti, jiná národnost nebyla zjištěna.

Položka dotazníku č. 2: „Jaké je nejrozšířenější náboženství v ČR?“

Tato otázka zjišťovala zda žáci a studenti dokáží určit nejrozšířenější náboženství v ČR.

Položka č.2 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	budhismus	křesťanství	jiné
ZŠ	0,00%	100,00%	0,00%
gymnázium	0,00%	100,00%	0,00%
SOU	0,00%	97,06%	2,94%

Z uvedené nabídky možností volili žáci a studenti nejčastěji křesťanství, správnou odpověď.

Položka dotazníku č. 3: „Jaké pojmy znáte?“

Tato položka zjišťovala, zda žáci studenti znají pojmy: diskriminace, kultura, tolerance, xenofobie, rasismus, slušnost, etnická skupina.

Položka č. 3 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	diskriminace	kultura	tolerance	xenofobie	rasismus	slušnost	etnická skupina
ZŠ	58,49%	88,68%	92,45%	73,58%	98,11%	98,11%	39,62%
gymnázium	98,00%	98,00%	100,00%	90,57%	100,00%	98,00%	84,91%
SOU	64,71%	76,47%	79,41%	52,94%	78,58%	82,36%	44,12%

Nejvíce známé se jevíly pojmy: rasismus, slušnost, tolerance.

Nejméně známé se jevíly pojmy: etnická skupina, diskriminace, xenofobie.

Ze šetření je zřejmé, že nejvíce jsou tyto pojmy známé studentům gymnázia.

Položka dotazníku č. 4: „Popište výše uvedené pojmy, které znáte:“

Tato položka navazuje na otázku předchozí, zjišťovala úroveň znalostí uvedených pojmů.

U žáků základní školy se nejméně známé jevíly pojmy: xenofobie a etnická skupina, velmi často docházelo k zaměňování pojmů: diskriminace a tolerance.

Studenti gymnázia nejvíce popisovali pojmy: kultura, diskriminace, rasismus, tolerance, slušnost. Nejméně pojmy: etnická skupina, xenofobie. Definované pojmy vyjádřili přesněji než ostatní dvě skupiny.

Studenti středního odborného učiliště nejčastěji popisovali pojmy: diskriminace, tolerance, kultura, rasismus, slušnost. Pojmy: xenofobie a etnická skupina nebyly popsány žádným studentem.

Po celkovém vyhodnocení této otázky jsem zjistila, že neexistují významné rozdíly ve znalostech žáků a studentů ve všech třech skupinách.

Položka dotazníku č. 5: „Jaké znáte národnostní menšiny žijící na území ČR?“

Položka v dotazníku se zabývala otázkou národnostních menšin. Žáci a studenti měli určit národnostní menšiny žijící na území ČR.

Odpovědi vypovídají o tom, s kterými národnostními menšinami se žáci a studenti setkávají např. ve škole, v jiném prostředí.

Položka č.5 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	Romové	Vietnamci	Ukrajinci	Slováci	Poláci	Němci
ZŠ	88,68%	60,38%	22,67%	49,06%	30,19%	32,08%
gymnázium	84,00%	76,00%	60,00%	38,00%	48,00%	22,00%
SOU	79,41%	58,82%	20,59%	11,76%	11,76%	8,82%

Ze šetření bylo zjištěno, že nejznámější národnostní menšiny jsou pro žáky a studenty Romové, Vietnamci, Ukrajinci.

Položka dotazníku č. 6: „Zajímáte se o jiné národy a etnické skupiny?“

Položka č.6 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	ano	ne	neuvedeno
ZŠ	7,55%	77,36%	15,09%
gymnázium	36,00%	60,00%	4,00%
SOU	11,76%	88,24%	0,00%

Z těchto odpovědí je patrné, že žáci se většinou nezajímají o jiné národy a etnické skupiny. Pokud ano, tak v dotazníku uváděli, že se zajímají o Romy.

Položka dotazníku č. 7: „Kde jste slyšel nejvíce informací o jiných národech, etnických skupinách?“

Tato položka dotazníku měla za úkol zjistit z kterého zdroje mají žáci a studenti nejvíce informací o jiných národech a etnických skupinách.

Položka č. 7 - Procentuální zastoupení odpovědí:

škola	televize	knihy	internet	časopisy	Škola
ZŠ	71,70%	1,89%	52,83%	7,55%	45,28%
gymnázium	78,00%	12,00%	58,00%	0,00%	46,00%
SOU	85,25%	8,82%	44,12%	20,59%	23,53%

Ze šetření bylo zjištěno, že všechny tři skupiny mají nejvíce informací o jiných národech a etnických skupinách z televize a internetu.

Žáci základní školy, kteří uvedli, že získávají informace také ve škole, tak nejčastěji uváděli vyučující předměty: „Občanská výchova, Zeměpis, Dějepis, Rodinná výchova.“

Studenti gymnázia ve škole získávají tyto znalosti v „Základech společenských věd.“

Studenti středního odborného učiliště oproti studentům gymnázia a žákům základní školy získávají ve škole nejméně informací, uvádějí pouze jeden vyučující předmět a to „Občanskou výchovu.“

Položka dotazníku č. 8: „Myslíte si, že v ČR je brán ohled na jiné národnosti?“

Tato otázka zjišťovala, co si žáci a studenti myslí o ohleduplnosti naší společnosti k jiné národnosti.

Položka č.8 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	Ano	ne	nevím
ZŠ	79,25%	13,20%	7,55%
gymnázium	94,00%	14,00%	0,00%
SOU	73,53%	14,70%	11,77%

Většina dotázaných odpověděla kladně.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„Těžko říct, někdo ano, někdo ne.“

„Jak kdo, záleží na člověku.“

„Ano, až moc.“

„Jak na které, jak kdo.“

„Jak a kde, někdo ohled bere a někdo nemůže vystát Vietnamce a Romy.“

„Myslím, že by se většina Čechů měla k menšinám chovat slušněji, pokud se slušně chovají i samotné menšiny.“

„Ano, hlavně na Romy.“

„Je, ale ne moc velký.“

„Já si myslím, že v některých věcech je brán až moc velký ohled.“

Studenti gymnázia

„Jen na některé národnosti.“

„Ano, příliš velký.“

„Bohužel, ano.“

Studenti středního odborného učiliště

„Moc není, všichni se navzájem odsuzují.“

„Ano, ale málo.“

„Většinou u nás ano, ale nevím jak ve velkých městech.“

„Na jednu stranu ano, ale oni si toho vůbec nevážejí, nadávají na všechno atd.“

„Podle většiny normálních lidí ano.“

„Je, ale mohl by být brán ještě větší ohled.“

„Ano, ale je to špatně.“

Položka dotazníku č. 9: „Setkal jste se ve svém okolí s lidmi s jinou barvou pleti nebo s lidmi jiných národů, či etnických skupin?“

Zde bylo zjišťováno, zda respondenti přichází ve svém okolí s těmito lidmi.

Položka č. 9 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	ano	ne	nevím
ZŠ	100,00%	0,00%	0,00%
gymnázium	100,00%	0,00%	0,00%
SOU	100,00%	0,00%	0,00%

Dle očekávání všichni žáci a studenti přichází ve svém okolí do kontaktu s lidmi jiných etnických skupin a národů.

Položka dotazníku č. 10: „Pokud ano, tak za jakých okolností?“

Tato položka dotazníku navazuje na předchozí otázku. Kontakty s těmito skupinami lidí jsou poměrně časté, většinou téměř každodenní. Nejčastěji jde o Romy a Vietnamce.

Žáci a studenti uvádějí nejrozumnější místa (na ulici, ve městě, v nemocnici, ve škole, v obchodě, v zájmovém kroužku, v restauraci, při sportu atd.), což vypovídá o tom, že přicházet do kontaktu s cizinci už není nic výjimečného.

Následující položky se budou týkat postojového hlediska žáků a studentů.

Položka dotazníku č. 11: „Jaký máte vztah k cizincům (studentům, turistům) na území ČR?“

Otázka měla vyjádřit názory na turisty a cizince přijíždějící na naše území.

Položka č. 11 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	velmi pozitivní	pozitivní	spíše negativní	velmi negativní	nevím
ZŠ	73,59%	22,64%	0,00%	0,00%	3,77%
gymnázium	71,00%	22,00%	0,00%	2,00%	6,00%
SOU	52,94%	26,48%	5,88%	2,94%	11,76%

Názory na turisty jsou převážně pozitivní. Žákům a studentům (dle volných odpovědí) cizinci a turisté nevadí, pokud se chovají jako na návštěvě - slušně. V opačném případě, když jsou arogantní, hluční a mají pocit, že si mohou vše dovolit, tak takové cizince v naší zemi nechťejí.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„Stejný jako k Čechům, což znamená dobrý.“

„Dobrý, když se chtějí podívat do naší země.“

„Jako ke všem lidem.“

„Nevadí mi, když nedělají nepořádek, chovají se slušně.“

„Turisté chtějí poznat Českou republiku a studenti studovat, když dělají jen tohle, tak to nikomu nemusí vadit.“

„Podle toho jak se chovají.“

„Já proti nim nemám žádný odpor a ani mi nevadí.“

„Kladný, obdivuji je za to, že se dokážou vžít do naší země, že se dorozumí apod.“

„Pokud jsou slušní, tak vztah je v pořádku a naopak.“

„Snažím se, pochopit co mi říkají a jsem k nim upřímná.“

„Pokud se chovají ukázněně, tak proti nim nic nemám., ale jestli se chovají nadřazeně a arogantně, tak je tu nechci.“

„Nijak mi nevadí, když neprovedou něco špatného a nikomu neublíží.“

„Nic proti nim nemám, vždyť mi také jezdíme do ciziny na výlety, dovolenou, za prací atd.“

„Pokud dodržují zákony, nepohazují odpadky, tak mi nevadí, spíš naopak, ráda pozoruji jejich chování, jazyk.“

„Nevadí mi, jsem ráda, že se o Českou republiku zajímá i někdo jiný než jen Češi.“

Studenti gymnázia

„Kladný, jestliže se také chovají kladně.“

„Jak oni, tak já, ale jinak se snažím se všemi dobře vycházet.“

„Negativní spíše k turistům, jinak kladný.“

„Pokud se nechovají vyloženě nadřazeně a nevztekájí se, když neumíme jejich jazyk, tak mi vůbec nevadí.“

„Nevadí mi, já třeba budu chtít být také v cizině.“

„Velmi kladný, pokud tu jsou jen na určitou dobu.“

Studenti středního odborného učiliště

„Když je slušný a chová se tak jak má, tak nemám námitek.“

„Já si myslím, že dobrý, vlastně mám kamaráda, který je Ukrajinec.“

„Nejsou mi moc sympatičtí, ale nevadí mi.“

„Dobrý, beru na ně ohled.“

„Kladný, pokud jsou dotěrní, tak mám k nim odpor.“

„Beru je jako každého jiného člověka.“

„Záleží jaký je jedinec a jak se chová.“

Položka dotazníku č. 12: „Jak by jste se choval ke spolužákovi, který má jinou barvu pleti?“

Otázka zjišťovala, jak by se žák nebo student choval ke spolužákovi, který má jinou barvu pleti.

Nejčastěji žáci a studenti odpovídali, záleží jak by se choval, nevadil by mi, skamarádil bych se s ním, vadil by mi, nevím.

Položka č.12 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	záleží, jak by se choval	nevadil by mi	skamarádil bych se s ním	vadil by mi ve třídě	nevím
ZŠ	47,17%	22,65%	22,64%	0,00%	7,54%
gymnázium	48,00%	32,00%	10,00%	0,00%	10,00%
SOU	47,06%	20,59%	8,82%	2,94%	20,59%

Z těchto odpovědí se dá stanovit, že žáci a studenti netrpí žádnými negativními předsudky, jsou ochotní přijmout do svého kolektivu (mezi sebe) spolužáky jiné národnosti. Ojedinele, pouze malé procento dotazovaných by takového spolužáka ve třídě nechtělo, vadil by jim.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„Úplně stejně jako ke všem ostatním, jiná barva pleti přece neznamená, že ten člověk je špatný nebo zlý.“

„Asi kamarádsky, bylo by pro něj docela vhodné a příjemné, aby měl alespoň jednoho kamaráda, který o něho stojí.“

„Podle toho jestli by byl slušný, tak normálně, jinak bych se moc nebavila.“

„Stejně jako k ostatním, za to snad nemůže.“

„Nevadilo by mi to, proč také podle barvy soudit lidi.“

„Všiml bych si ho jako ostatních spolužáků.“

„Normálně, pokud by se s ním dalo vycházet.“

„Skamarádil bych se s ním.“

„Kdyby byl normální, nic špatného neprováděl, tak jako ke kamarádovi.“

„Normálně, každý má nějaké předky a tak bych se k němu choval jako ke každému jinému.“

„Normálně, považovala bych ho za kamaráda, když se mnou chodí do třídy.“

„Myslím, že na barvě pleti nezáleží, jde o to jaký je uvnitř.“

„Myslím, že bych se chovala stejně jako k jiným, každý má jinou barvu a jiné schopnosti.“

Studenti gymnázia

„Pokud by mě on nechal na pokoji a neobtěžoval, tak bych se k němu choval jako k sobě rovnému.“

„Záleží na jedinci, to nelze zobecnit.“

„Všímal bych si jeho vlastností jako u každého jiného.“

„Nevím, možná s odstupem, záleží jaký by byl.“

„Normálně, stejně jako k tomu co má pleť stejnou jako já.“

„Neodlišně od ostatních.“

„Tolerantně, uznáním např. jeho náboženství.“

„Kladně a přátelsky.“

Studenti středního odborného učiliště

„Jako k bílému spolužákovi.“

„Jako ke kamarádovi, který má stejnou pleť jako já.“

„Stejně jako ke svým, vždyť je to člověk jako já.“

„Podle toho jakou by měl povahu.“

„Tak, aby mu bylo u nás dobře.“

„Tak, jak on ke mně.“

„Úplně normálně, tak jako by byl stejné pleti.“

„Normálně, jeto člověk také.“

„Vadil by mi.“

Položka dotazníku č. 13: „Považujete Romy za cizince nebo spoluobčany?“

Tato otázka zjišťovala vztah k Romům.

Položka č. 13 - procentuální zastoupení odpovědí:

Škola	Ano	ne	nevím
ZŠ	32,08%	54,82%	13,20%
gymnázium	36,00%	64,00%	20,00%
SOU	8,82%	73,53	17,65%

Žáci a studenti vnímají Romy převážně jako cizince i když jsou to vlastně naši spoluobčané. Usuzují dle jejich chování.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„V mé blízkosti je Romů dost, považuji je spíše za spoluobčany.“

„Podle toho které, Romové, kteří žijí ze sociálních dávek a vše kolem sebe ničí, jsou pro mě cizinci a radši se jim vyhýbám. Romy, co se snaží a nedělají spory, beru jako spoluobčany.“

„Za cizince, když jsou Češi a mluví stejně jako my.“

„Za cizince, kdyby u nás nebyli, tak by u nás nemusela být taková kriminalita.“

„Tak na půl, nejsem moc ráda za některé Romy co tu jsou, ale ne všichni jsou špatní.“

„Spoluobčany, protože tu s námi žijí už hodně let.“

Studenti gymnázia

„Záleží na povaze a jejich přizpůsobivosti.“

„Jsou to spoluobčané, bohužel.“

když mají občanský průkaz, mluví česky, tak za spoluobčany.“

Studenti středního odborného učiliště

„Za cizince, kteří jen na našem území dělají jen nepořádek.“

Položka dotazníku č. 14: „Jaké máte zkušenosti s Romy?“

Tato položka zjišťovala, zda mají žáci a studenti nějaké zkušenosti s Romy.

Položka č. 14 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	velmi dobré	dobré	špatné	velmi špatné	nevím
ZŠ	3,77%	20,75%	26,42%	5,66%	43,40%
gymnázium	2,00%	12,00%	40,00%	12,00%	34,00%
SOU	2,94%	5,88%	64,71%	14,71%	11,76%

Z uvedených odpovědí převážná část žáků a studentů nevěděla, jak ohodnotit své zkušenosti s Romy, nebo žádné ještě neměla. Celkově jsou zkušenosti žáků a studentů více špatné, než dobré.

Položka dotazníku č. 15: „Vyjádřete tyto zkušenosti:“

Tato položka navazuje na otázku předchozí.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„Vedle nás bydlí celá rodina Romů, kteří na celý dům řvali, večer si pouštěli hlasitou muziku a pořád všem nadávali.“

„Mám romskou kamarádku, která je z velmi dobré rodiny.“

„Pokaždé když jsem Roma potkala, choval se slušně, nic mi neříkal, nepořvával na ulici.“

„Co se týče Romů, tak jsem ráda, že je nepotkávám, po pravdě se jich bojím.“

„Kamaráda zmlátili, okradli ho, měl zlomený nos, a to šel jen po ulici.“

„Vloupali se nám do chaty.“

„Dobrý, jeden kamarád byl romské národnosti a pomáhal mi na brigádě.“

„Špatný, okradla mě parta Romů.“

„Byli jsme v parku, Romové nás začali provokovat a házeli po nás všelijaké věci.“

„Byla jsem na táboře na pokojí s dvěma Romky, pořád nám hrabaly do věcí, chtěli něco pořád půjčovat, působily dost sebejistě.“

„Byli jsme na Slovensku sjíždět řeku, kde byla romská vesnička, jak jsme jeli okolo, tak házeli po nás odpadky.“

„Měli jsme Romy za sousedy, věčně bylo slyšet, jak se hádali, všude venku před domem byl nepořádek, ale měla jsem tam kamarádku a ta byla fajn.“

Studenti gymnázia

„Ohrožovali lidi zbraněmi na diskotéce.“

„Drzí, nerespektují žádné zákony.“

„Hluk, nepořádek, neochota pracovat, alkohol.“

„Okradli sousedy o celé úspory.“

„V obchodech jsou otravní, viděl jsem jak kradou.“

„Rom mi ukradl mobil, sousedé byli Romové, dělali nepořádek a byli na nás velmi agresivní.“

„Pořád si myslí, že je všichni diskriminují.“

„Lžou, kradou, jsou agresivní a nesnášenliví.“

Studenti středního odborného učiliště

„Lépe řečeno, nevyhledávám komunikaci s nimi.“

„Dobré, dřív jsem s nimi pracovala na brigádě, jsou hodně šikovní, pomáhali nám a vůbec mi nevadili.“

„Nelíbí se mi jak mluví.“

„Vykradli nás.“

„Špatné, nelíbí se mi ten jejich nepořádek kolem domu, kde bydlí a ta hygiena.“

„Kradou, nedělají, ničí stát ČR.“

„Ukradli mně kolo.“

„Špatné, jsou k nám bezohlední, sobečtí a někteří nebezpeční, je to národnost, která si s ničím nedělá hlavu.“

Položka dotazníku č. 16: „Jak celkově hodnotíte soužití romské a neromské populace v ČR?“

Tato položka jak jsou hodnoceny vzájemné vztahy mezi majoritou a minoritou v ČR.

Položka č.16 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	velmi dobře	dobře	špatně	velmi špatně	nevím
ZŠ	0,00%	5,66%	62,26%	15,10%	16,98%
gymnázium	2,00%	6,00%	32,00%	52,00%	8,00%
SOU	0,00%	2,94%	50,00%	23,53%	23,53%

Výsledek odpovědí není překvapivý. Naprostá většina žáků a studentů hodnotí soužití romské a neromské populace jako špatné. V mnoha odpovědích velmi špatně, což je z mého pohledu velmi závažné.

Položka dotazníku č. 17: „Víte o někom ze svých spolužáků, že má rasistické smýšlení?“

V této položce dotazníku žáci a studenti posuzovali své spolužáky. Tato otázka je velice citlivá.

Položka č. 17 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	ano	ne	nevím
ZŠ	13,21%	77,36%	9,43%
gymnázium	68,00%	18,00%	14,00%
SOU	29,41%	55,88%	14,71%

Ze šetření je zřejmé, že ve všech třech dotazovaných skupinách žáci a studenti znají někoho ze svých spolužáků s rasistickým smýšlením, což by mělo vést k zamyšlení.

Položka dotazníku č. 18: „Zúčastnil jste se někdy nějakých protirasistických akcí?“

Tato otázka měla za úkol zjistit, jestli se žáci a studenti zapojují do těchto akcí.

Položka č. 18 - procentuální zastoupení odpovědí:

škola	ano	ne	neuveďeno
ZŠ	0,00%	100,00%	0,00%
gymnázium	0,00%	100,00%	0,00%
SOU	0,00%	100,00%	0,00%

Žádný z dotazovaných žáků a studentů se ještě do žádné protirasistické akce nezapojil, je to zřejmě dané tím, že v tomto regionu se nepořádají žádné takové akce.

Položka dotazníku č. 19: „Pokud ano, jakých?“

Tato otázka navazuje na předchozí otázku, kde nebyla zaznamenána žádná pozitivní odpověď.

Položka dotazníku č. 20: „Popište několika větami, co si myslíte o lidech různých ras, kteří v naší zemi žijí:“

Tato otevřená položka měla zaznamenat postoje žáků a studentů k migrantů a menšinám, žijících na území ČR.

Většina žáků a studentů smýšlí pozitivně o lidech různých ras, kteří žijí v naší zemi. Ti, kteří uváděli negativní postoje, tak se převážně týkaly zkušeností s příslušníky **romského etnika**.

Příklady volných odpovědí:

Žáci základní školy

„Myslím si, že vůbec nezáleží jaké je člověk rasy, může být hrozný běloch a skvělý Rom. To prostě záleží na chování a myšlení každého jedince, jde o to, jak se projevuje k ostatním. Podle toho bychom ho pak měli soudit, ne podle toho jakou má barvu pleti. Je pravda, že díky naší společnosti mám k Romům určité předsudky.“

„Nemám důvod si o nich cokoliv myslet. Ty lidi neznám. Je zvláštní potkat na ulici příslušníka např. černé rasy, takový nezvyklý pohled, protože zatím žijeme v převážně bílé společnosti. Budu si o nich myslet jen to, že jsou to lidi jako já a další milióny lidí.“

„Myslím si, že se snaží vyrovnat naší kultuře, ale někteří lidé jim to ani neumožní. Např. Romy odsuzují, že jsou nejhorší, měli by se také zamyslet někdy nad sebou. Když by si některý Rom chtěl najít práci, ale už jen proto, že se o nich povídá, jak jsou špatní, nic neumí, tak už je těžko někdo zaměstná.“

„Myslím si, že každý má právo žít na našem území. Je to i pro ostatní lidi dobrá zkušenost poznat někoho odlišného nejen vlastnostmi a chováním, ale i vzhledem. Nechápu lidi, kteří neví nic, ale jiné rasy nesnáší. Sice je známo, že většina Romů se nechová tak, jak by měli, ale není to u všech. Zatím jsem se setkala jen se slušnými Romy. Nelíbí se mi, jak se k nim ostatní chovají. Dost často slychávám: „Hele támhle je cigán! Fuj!“ Jak může někdo posuzovat lidi jen podle toho, kde se narodili? Takže já si prostě myslím, že i oni mají právo žít v ČR a vzdělávat se stejně jako my. Někteří

Romové se i občas chovají lépe, než někteří čeští příslušníci. Já když jsem byla v jiné zemi, tak také neříkali, co tu děláš, tak proč bych to měla říkat já? "

„Černoši, Vietnamci ani Romové mi nevadí, pokud nedojde třeba k nadávkám nebo až k fyzickému násilí. Jinak respektuji, že tady jsou a nevadí mi.“

„V postatě mi nevadí žádná menšina, která tu žije. Vietnamci, se živí obchodem, Ukrajinci jsou dělníci a Romové? V podstatě nevím co dělají, čím se živí. Ona to má asi každá romská rodina jinak a proto si myslím, že by se neměli házet na jednu hromadu. Někteří se chovají špatně, ale za to ti co se snaží chovat dobře, nemůžou. Proto nechápu rasisty, vždyť i oni se mohli narodit jako Romové a mohli být napadáni, tohle si asi při svých demonstracích neuvědomují.“

„Myslím, že přistěhovalec jiné rasy do ČR to má hodně těžké. Bojuje za to, aby ho tu ostatní lidé přijali. Souhlasím s tím, aby se vztah k cizincům a k Romům zlepšil.“

„Myslím, že nezáleží na rase, je důležité jaký člověk je a ne jak vypadá. Někteří lidé, když vidí nějakého člověka jiné rasy, tak ho hned odsoudí, aniž by se přesvědčili jaký vlastně je. On přece nemůže za to, jak vypadá.“

„Všechno závisí na jejich chování. Pokud se oni k nám budou chovat slušně, tak mi k nim také. Jsou to vlastně lidé jako ostatní.“

„Osobně mi nevadí, ale myslím si, že např. Romové by u nás neměli být, protože pak tady máme drogy a různé nemoci např. žloutenku. Podle mého názoru Romy nikdo v naší zemi nemá rád.“

Studenti gymnázia

„Myslím si, že většina lidí různých ras, hlavně Romové, se nechovají, jak by měli. Nechtějí pracovat apod. Mají rozdílnou kulturu a tradice než my. Myslím si, že sem nepatří a že se nesžijí s prostředím zde v ČR. Existují však výjimky, ale bohužel je jich málo.“

„Jsou to příživníci, kteří okrádají ČR. Trpí tím naši občané.“

„Jsou to lidé jako my, všichni s právem někde žít, stát je přece všech.“

„Proti lidem, kteří u nás pracují nic nemám, ale kteří nepracují a jenom se snaží získat peníze z podpor a příspěvků, s tím nesouhlasím. Když už k nám zavítají, tak ať se chovají slušně.“

„Nemám nic proti cizincům a už vůbec ne proti jejich barvě pleti. Je pro mě důležité jejich chování a přístup. Pokud chtějí v ČR žít, měli by se přizpůsobit našim zvykům, ale pokud toho nejsou schopni, měli by si rozmyslet, zda tu chtějí žít.“

„Jsou to lidé stejní jako my. Proto bychom je neměli odsuzovat dřív, než je poznáme. Měli by se však řídit našimi zákony.“

„Obecně mi cizinci nevadí. Problémy mám s těmi, kteří okrádají stát na sociálních dávkách a odvolávají se přitom na svá práva.“

„Nehodnotím lidi podle rasy nebo národnosti, ale podle osobnosti, chování, povahy.“

„Záleží na tom, jaký mají přístup k práci, způsobu života a ke spoluobčanům. Lidé, kteří přijdou kvůli práci, nemají potřebu ničit a dělat problémy, ale problémové skupiny bych k nám nepouštěla.“

„Romové okrádají ČR na sociálních dávkách, většina z nich nepracuje a ani nechce pracovat, jsou nezařaditelní do české společnosti.“

„Myslím si, že to jsou normální lidé jako my, kteří to mají v cizí zemi těžší, neměli bychom je dopředu odsuzovat, ale zkusit se vžít do jejich situace a pomoci jim.“

Studenti středního odborného učiliště

„Neměla jsem možnost být s nimi ve styku, nemyslím si o nich nic špatného, ve třídě máme jednu spolužačku jiné pleti, nic proti ní nemám.“

„Nemusí být špatní, ale někteří jsou agresivní, takže bych je tady nechtěla.“

„Podle mě je úplně jedno jestli je člověk Čech, Ukrajinec nebo Rom, já si myslím, že člověk je jenom člověk a má právo na to, žít kde chce.“

„Pokud nás nijak neobtěžují, tak ať mezi námi žijí.“

„Je to špatné, protože se zvyšuje kriminalita, hlavně u Romů.“

„Když chtějí u nás žít, tak ať si najdou práci a vydělávají si, nekradou a chovají se slušně.“

5.4 Rozdíly mezi názory studentů středních škol a žáků základních škol

Rozdíly mezi názory žáků základní školy, studentů gymnázia a studentů středního odborného učiliště nejsou nijak výrazné, výraznější rozdíly u některých otázek se jevíly spíše v procentickém zastoupení.

Všechny tři skupiny dotazovaných přiznávají, že je menšiny a migranti moc nezajímají.

V odpovědích na otázky v dotazníku se projevovaly i rasistické nebo xenofobní postoje. Nejvíce rasistických postojů se objevovalo u studentů středního odborného učiliště a studentů gymnázia. U žáků základní školy tyto postoje nejsou tak výrazné, což přisuzuji k jejich věku. Negativní postoj žáků a studentů směřoval převážně k **romské populaci**, potom k Vietnamcům a v menší míře k Ukrajincům, neboť tato menšina v tomto regionu je méně častá než romská a vietnamská.

Domnívám se, že negativní vztah žáků a studentů k menšinám je také ve velké míře odrazem dospělé populace.

Další rozdíly jsem zaznamenala v úrovni volných odpovědí. Tato úroveň odpovídala, znalostem, z jakého prostředí žák nebo student pochází. Nejostřejší negativní postoje vyjadřovali studenti středního odborného učiliště. Ze způsobů vyjádřených postojů jsem

přesvědčena, že u těchto žáků a studentů nejde o **rasismus**, nýbrž o **xenofobii**, která se projevuje strachem z cizinců.

Z volných odpovědí se dalo vyčíst, že převládá u žáků a studentů převážně kladný postoj k lidem jiné rasy, u těch, kteří uváděli negativní postoj, tak převažovala silně negativní zkušenost s příslušníky **romského etnika**.

Jednalo se nejčastěji o:

- okradení,
- neslušnost,
- vulgaritu,
- agresivitu,
- fyzické napadení,
- alkoholismus,
- nepořádek,
- nedostatek hygieny,
- nemoci.

Celkový vztah žáků a studentů k cizincům, zahraničním studentům je velmi pozitivní. Dle volných odpovědí dotazovaných, jim nevadí slušně se chovající turisté. Respondentům vadí turisté a zahraniční dělníci, kteří v ČR páchají trestnou činnost. Někteří žáci a studenti vítají poznávání nových kultur a vzájemné kulturní obohacování.

Názory na turisty a zahraniční studenty v porovnání s jinými přistěhovalci např. se zahraničími dělníky jsou výrazně pozitivnější. Dle volných odpovědí, žákům a studentům nevadí, když se cizinci u nás chovají jako na návštěvě, slušně, uznávají naše zvyky, náš řád apod. Vadí jim hluční, arogantní cizinci, dále cizinci, kteří na našem území páchají trestnou činnost (např. násilná kriminalita, drogy apod.)

Žáci a studenti, jak vyplývá ze šetření, jednoznačně **rasismus** odsuzují.. Převážně ho definují jako nadřazenost jedné rasy nad druhou.. Zdůrazňují, že lidé by se měli soudit dle toho, jak se chovají ke svému okolí, jací jsou ve svém nitru, dle kultury, podle toho co v životě dokázali a ne podle barvy pleti, nebo kde se narodili.

5.5 Dílčí závěr

Výsledky dotazníku přinesly určité informace o znalostech a postojích žáků základní školy, studentů gymnázia a studentů středního odborného učiliště.

Ze zjištěných výsledků znalostní části dotazníku vyplývá, že dotazovaní mají znalosti o jiných národech a etnických skupinách převážně z televize a z internetu.

Ze šetření vyplývá, že **multikulturní výchova** je ve vyučování jen okrajovou záležitostí. Z mého pohledu se domnívám, že by ji bylo potřeba zavést do praxe, a ne o ni jen hovořit.

Dalším závěrem, který vyplývá z dotazníkového šetření je zjištění, že neexistují významné rozdíly mezi znalostmi a mezi postoji žáků a studentů.

Závěr

Interetnické konflikty jsou nejzávažnějším projevem napětí mezi odlišnými etnickými skupinami. S tímto nebezpečným fenoménem konfliktů mezi příslušníky etnicky odlišných skupin obyvatelstva se nepotýká pouze současná česká společnost. Jde o jev vyskytující se v různých formách, všude tam, kde žijí vedle sebe společenství s odlišnými etnickými atributy.

Všechny společnosti se s nimi musí vyrovnávat tak, aby nepřerůstaly do vážnějších konfliktů, případně rasových a etnických válek. Ve většině demokratických zemí jsou projevy netolerance, xenofobie a rasismu pečlivě monitorovány a přestupky přísně stíhány. Ve všech zemích i u nás vládne větší či menší nesoulad mezi oficiálně deklarovanými dokumenty proti rasismu a diskriminaci a názory obyvatel. I ve státech s dlouhou demokratickou tradicí se najdou lidé s xenofobními postoji a vyskytují se skupiny s násilnými projevy proti etnicky odlišným skupinám a přistěhovalcům.

Jde o jev vyskytující se v minulosti i v současnosti všude na světě, od rozvojových zemí po rozvinuté demokratické společnosti. Etnicky odlišné skupiny spolu přicházejí do kontaktu a tento kontakt může být, a často bývá provázen oboustranným napětím. Příčin napětí mezi odlišnými skupinami bývá mnoho, nejčastěji to jsou různé předsudky, nedůvěra, xenofobie, nepřátelství. Příčinou konfliktů může být jakákoliv odlišnost.

Vztahy mezi majoritní populací a dalšími etnickými minoritami v ČR nelze rozhodně považovat za ideální. Na obou stranách je zřetelná přítomnost xenofobiích tendencí, předsudků a netolerance. Vyhraněné negativní názory má zejména většina české populace vůči Romům, což vyplývá i z mého šetření.

Souhlasím s názorem, že projevy **interetnického násilí** leží na široké škále od dětského vysmívání se spolužákovi s tmavším odstínem pleti přes útok na etnicky odlišného spoluobčana na ulici až po vraždu s rasovými motivy. Důsledky takového jednání jsou vždy závažné, i když někdy se na první pohled jakoby „nic nestalo“. Vždy

je poraněno minimálně cítění oběti, prožívání její vlastní hodnoty a sebeidentifikace. Společnost by měla proto v zájmu potenciálních i skutečných obětí i ve vlastním zájmu tento typ xenofobiích emocí regulovat a kultivovat.

Xenofobie, předsudky a rasismus patrně budou provázet lidská společnost i v budoucnu. Přesto a právě proto je nutné využít všech známých možností, zkušeností a zákonných prostředků v boji proti výskytu rasového a etnického násilí. Při volbě vhodných postupů bývá přínosné nechat se inspirovat zkušenostmi ze zahraničí a na základě analýz situace v České republice vytvářet preventivní programy vycházející z naší reality.

V mé práci se mi podařilo ukázat postoje žáků a studentů k jiným rasám a rasismu obecně, k cizincům, k Romům.

V důsledku omezeného rozsahu práce jsem nemohla obsáhnout, ani objasnit do podrobností všechny teorie a jejich možné aplikace v různých oblastech praxe.

Dospěla jsem k názoru, že je nutné zavést multikulturní výchovu do praxe, nejen v prostředí školy, ale i rodiny a jiných edukačních prostředí.

Resumé

Setkávání kultur a migrace obyvatelstva jsou trvalými a všudypřítomnými jevy, jež však v dnešním globalizovaném světě nabývají nových rozměrů a podob.

Soužití s lidmi odlišné kultury je mnohdy vnímáno jako velmi problematické. Vypovídají o tom zprávy v masmédiích, ale i sociologické výzkumy veřejného mínění, stále upozorňující na vysoké procento výskytů negativních postojů k našim minoritám, uprchlíkům a cizincům. V čem je problém? Jak to můžeme pozitivně ovlivnit? Co se potřebujeme dozvědět, abychom soužití zbavovali konfliktů a napětí?

V první kapitole najdeme odpovědi na otázku co je to „národnostní menšina“. V práci je pojednáno o relativním počtu národnostních menšin, o jejich historicko-demografické souvislosti a co zahrnuje péče o právech příslušníků menšin.

V druhé kapitole vymezují legislativu vztahující se k problematice menšin v ČR a EU.

V třetí části přináším informace o etnických konfliktech. Co znamená „etnický“. Popsala jsem zde soutěž a konflikt, rasismus a jeho produkty, etnocentrismus a xenofobii, potírání rasismu a nesnášenlivosti.

Ve čtvrté kapitole jsem popsala problematiku interetnických konfliktů po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy.

Závěrečná kapitola je věnována výchově k toleranci. V této praktické části je popsána metodika výzkumu, provedena analýza dotazníků. Pojednávám zde o zjištěných rozdílech mezi názory studentů gymnázia, středního odborného učiliště a žáků základní školy.

Práce by měla posloužit k doplnění pohledů na problém soužití majoritní společnosti s menšinami.

Anotace

Interetnické konflikty jsou nuceny zřejmě podstupovat všechny kultury, jsou-li tak odlišné a hledají-li formy soužití v těsném kontaktu. Pozornost je věnována legislativě vztahující se k problematice menšin v ČR a EU. Velký prostor je vyhrazen konkrétním informacím o etnických konfliktech menšin a migrantů s Čechy a interetnickým konfliktům po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy.

Aplikační část je zaměřena na výchovu k toleranci a proti rasismu. Je zde provedena analýza dotazníků, která ukazuje jaký vztah mají dnešní děti a mládež k jiným rasám a rasismu obecně, k cizincům, k Romům.

Annotation

Apparently, all cultures are bound to endure inter-ethnic conflicts if they are so different and if they are looking for forms of full contact symbiosis. It covers the legislation related to the problems of minorities in the Czech Republic and the EU. A large area is devoted to concrete information about ethnic conflicts of minorities and migrates with the Czech people and inter-ethnic conflicts after 1989 with regards to the coexistence with the Romanies.

Application part is focused to the education for tolerance and against racism. The analysis of questionnaires is carried out. It shows the relation of today's children and teenagers towards other races and racism in general, to foreigners and to Romanies.

Klíčová slova

Menšiny, migranti, legislativa, etnické konflikty, Romové, rasismus xenofobie, rasové násilí, rasová diskriminace, multikulturní výchova, tolerance.

Keywords

Minorities, migrants, legislation, ethnic conflicts, Romanies, racism, xenophobia, racial violence, racial discrimination, multicultural education, tolerance.

Seznam použité literatury

1. BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. 2. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie kultury, 2003, 347 s. ISBN 80-7325-020-9.
2. BUDILOVÁ, L., HIRT, T. a kol. *Policista v multikulturním prostředí*. 1. vyd. Praha: Společnost při ČT, 2005, ISBN 80-903510-1-8.
3. ČANĚK, D. *Národ, národnost, menšiny a rasismus*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996, ISBN 80-85241-94-3.
4. HOŘAVOVÁ, B. *Nečitelní cizinci*. 1. vyd. Praha: Multikulturní centrum, 2003 ISBN 80-239-1137-6.
5. NEČAS, C. *Romové v České republice včera a dnes*. 4. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999, ISBN 80-7067-952-2.
6. NIESSEN, J. *Rozmanitost a soudržnost*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství Rady Evropy, 2000, ISBN 92-871-4345-5.
7. PRŮCHA, J. *Interkulturní psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, 224 s. ISBN 978-80-7367-280-5.
8. SARTORI, G. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005, ISBN 80-7363-022-2.
9. Sešity pro sociální politiku. *Romové v České republice*. 1. vyd. Praha: Socioklub, 1999, ISBN 80-902260-7-8.
10. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 200 s. ISBN 80-7178-648-9.

11. ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, 208 s. ISBN 80-7178-285-8.
12. ŠTĚCHOVÁ, M. *Interetnické konflikty*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004, ISBN 80-7338-028-5.
13. TESAŘ, F. *Etnické konflikty*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-097-9.

Seznam příloh

Příloha č. 1

Dotazník zaměřený na zjištění přístupu žáků základních škol a studentů středních škol k problematice multikulturní výchovy.

Dotazník

**zaměřený na zjištění přístupu žáků základních škol a studentů středních škol
k problematice multikulturní výchovy.**

Milí žáci a studenti, chtěla bych Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku, který má za úkol zjistit *postoje k migrantům a menšinám žijících v ČR*.

Dotazník je anonymní a bude využit pouze pro studijní účely.

Dotazník se vyplňuje následujícím způsobem:

- věk, pohlaví, školu, třídu nebo ročník dopište,
- na jednotlivé otázky odpovídejte ANO nebo NE, případně použijte krátkou odpověď, případně zaškrtněte,
- pokud nechcete na určitou otázku odpovědět, tak kolonku proškrtněte.

Věk:

Pohlaví:

Navštěvuji základní školu:

Třída:

Navštěvuji střední školu:

Ročník:

1. Jaké jste národnosti?

2. Jaké je nejrozšířenější náboženství v ČR?

- buddhismus
- křesťanství
- jiné

3. Jaké pojmy znáte?

- diskriminace
- kultura
- tolerance
- xenofobie
- rasismus
- slušnost
- etnická skupina

4. Popište výše uvedené pojmy, které znáte:

5. Jaké znáte národnostní menšiny žijící na území ČR?

6. Zajímáte se o jiné národy a etnické skupiny?

7. Kde jste slyšel nejvíce informací o jiných národech, etnických skupinách?

- televize
- knihy
- internet
- časopisy
- ve škole (pokud ano, napište vyuč. předmět, kde získáváte nejvíce informací)

8. Myslíte si, že v ČR je brán ohled na jiné národnosti?

9. Setkal jste se ve svém okolí s lidmi s jinou barvou pleti nebo s lidmi jiných národů, či etnických skupin?
10. Pokud ano, tak za jakých okolností?
11. Jaký máte vztah k cizincům (studentům, turistům) na území ČR?
12. Jak by jste se choval ke spolužákovi, který má jinou barvu pleti?
13. Považujete Romy za cizince nebo spoluobčany?
14. Jaké máte zkušenosti s Romy?
- velmi dobré
 - dobré
 - špatné
 - velmi špatné
 - nevím
15. Vyjádřete tyto zkušenosti:
16. Jak celkově hodnotíte soužití romské a neromské populace v ČR?
- velmi dobře
 - dobře
 - špatně
 - velmi špatně
 - nevím
17. Víte o někom ze svých spolužáků, že má rasistické smýšlení?
18. Zúčastnil jste se někdy nějakých protirasistických akcí?
19. Pokud ano jakých?

20. Popište několika větami, co si myslíte o lidech různých ras, kteří v naší zemi žijí: